

Elisa Mannermaa ja Suvi Tuovinen

”Jos ympäristö hyväksyisi, olisi helpompaa kuulua yhteiskuntaan”

Asunnottomuuskokemusten merkitys päihteidenkäyttöön ja näiden lieveilmiöt

Metropolia Ammattikorkeakoulu

Sosionomi AMK

Sosiaalialan tutkinto-ohjelma

Opinnäytetyö

4.11.2024

Tiivistelmä

Tekijä(t):	Elisa Mannermaa ja Suvi Tuovinen
Otsikko:	”Jos ympäristö hyväksyisi, olisi helpompaa kuulua yhteiskuntaan” – Asunnottomuuskokemusten merkitys päihteidenkäyttöön ja näiden lieveilmiöt
Sivumäärä:	50 sivua + 2 liitettä
Aika:	4.11.2024
Tutkinto:	Sosionomi (AMK)
Tutkinto-ohjelma:	Sosiaalialan tutkinto-ohjelma
Ohjaaja(t):	Tuntiopettaja Markus Neuvonen Lehtori Leena Korhonen

Asuinolosuhteet vaikuttavat merkittävästi ihmisen kokonaisvaltaiseen hyvinvointiin ja asunnottomuus on yhteiskunnallinen ongelma. Tämän vuoksi opinnäytetyön tavoitteena oli selvittää asunnottomuutta kokeneiden henkilöiden kokemuksia ja näkemyksiä siitä, kuinka asunnottomuus vaikuttaa päihteidenkäyttöön, onko asunnottomuudella ja päihteidenkäytöllä ollut lieveilmiöitä kuten rikollisuutta tai väkivaltaa, kuinka asunnottomuutta kokeneet näkevät palvelujärjestelmän, millaisia haasteita he kokevat arjessaan, sosiaalisissa suhteissaan ja elämänhallinnassaan.

Opinnäytetyö on toteutettu laadullisena tutkimuksena ja yhteistyössä Vailla vakinaista asuntoa (Vva) ry:n kanssa, jonka organisoimassa Vertais- ja vapaaehtoistoiminnan keskuksessa Vepassa. Aineiston keruu tapahtui puolistrukturoituina teemahaastatteluiluina. Haastatteluihin osallistui yhteensä kahdeksan henkilöä, jotka olivat haastatteluhetkellä vailla vakinaista asuntoa. Haastateltavat osallistuivat haastatteluihin vapaaehtoisesti ja anonyymina. Opinnäytetyön teoreettisessa viitekehyksessä avataan asunnottomuutta ja sen syitä, päihderiippuvuutta sekä osallisuuden, elämänhallinnan ja syrjäytymisen teemoja. Näistä muodostuivat myös haastattelumme teemakokonaisuudet, johon teemahaastattelun kysymykset peilasivat. Teemahaastatteluista saatu aineisto litteroitiin, minkä jälkeen se analysoitiin laadullista sisällönanalyysia käyttäen.

Tutkimus osoittaa haastateltavien omaavan laajasti erilaisia elämänhallintaan liittyviä haasteita sekä kokemuksia väkivallasta ja rikollisuudesta niin uhrin kuin tekijänkin näkökulmasta. Osalla haastateltavista asunnottomuuskokemukset olivat lisänneet päihteidenkäyttöä, osa ei nähnyt yhteyttä näiden välillä. Kuvaukset palvelujärjestelmästä osallisuutta tai toimijuutta edistävästä näkökulmasta katsottuna olivat pääosin negatiivisia. Opinnäytetyöstä on saatu arvokasta tietoa asunnottomuuskokemuksia omaavilta henkilöiltä liittyen päihteisiin, asunnottomuuteen sekä siihen liittyviin lieveilmiöihin. Tästä opinnäytetyöstä toivotaan olevan hyötyä yhteistyökumppanille sekä muille sosiaali- ja terveysalan ammattilaisille. Jatkotutkimuksen osalta mahdollisuudet ovat laajat ja saatua tietoa voi hyödyntää esimerkiksi kansainvälisissä vertailuissa sekä laaja-alaisemmin asunnottomuuden lieveilmiöihin keskitettyssä tutkimuksessa.

Avainsanat: asunnottomuus, osallisuuden edistäminen, elämänhallinta, päihderiippuvuus

Tämän opinnäytetyön alkuperä on tarkastettu Turnitin Originality Check -ohjelmalla.

Abstract

Author(s): Elisa Mannermaa and Suvi Tuovinen
Title: "If the environment were more accepting, it would be easier to belong to society" – Impact of homelessness experiences on substance use and its related phenomena
Number of Pages: 50 pages + 2 appendices
Date: 4.11.2024
Degree: Bachelor of Social Services
Degree Programme: Social Services
Instructor(s): Markus Neuvonen, Part-time Teacher
Leena Korhonen, Senior Lecturer

Housing conditions have a major impact on a person's overall well-being and homelessness is therefore a social problem. The thesis was conducted as a qualitative study in collaboration with the No Fixed Adobe NGO. The aim of the study was to explore the experiences of individuals who have faced homelessness, specifically how homelessness has impacted their substance use, whether there have been associated issues such as crime or violence, how they perceive the service system and social service professionals, and what challenges they encounter in their daily lives, social relationships, and overall life management. These experiences were gathered through semi-structured thematic interviews conducted among the visitors at the Peer and Volunteer Centre Vepa. Vepa's premises were visited three times interviewing a total of eight individuals who were homeless at the time of the interviews. Participation in the interviews was entirely voluntary and anonymous.

The research shows that the interviewees have a wide spectrum of life management challenges and experiences of violence and crime from both the victim's and perpetrator's perspective. Some of the interviewees had experienced homelessness as a contributory factor to substance use, while others saw no link between these issues. Descriptions of the service system from an inclusion or empowerment perspective were largely negative.

The thesis has provided valuable information from people who have experienced homelessness in relation to substance abuse, homelessness and the associated sub-phenomena. It is hoped that this thesis will be useful for the partner and other social and health professionals. It can also be used by various communities, NGOs, educational institutions and other academic institutions. In terms of further research, there is a wide opportunity for the information to be used, for example, in international comparisons and in a more wide-ranging study focusing on the sub-phenomena of homelessness.

Keywords: homelessness, reinforcing inclusion, life management, drug addiction

The originality of this thesis has been checked using Turnitin Originality Check service.

Sisällys

1	Johdanto	1
2	Työelämäkumppani	2
3	Asunnottomuus	3
3.1	Asunnottoman ja asunnottomuuden määritelmiä	4
3.1.1	Pitkäaikaisasunnottomuus	6
3.1.2	Piiloasunnottomuus	6
3.2	Asunnottomuuden kehitys Suomessa	7
3.3	Asunnottomuus Euroopassa	9
3.4	Asunnottomuuden syitä	11
3.5	Asumissosiaalinen työ	12
4	Osallisuuden edistäminen, elämänhallinta ja syrjäytyminen	13
4.1	Osallisuus ja sen edistäminen	13
4.2	Elämänhallinta	15
4.3	Syrjäytyminen ja huono-osaisuus	17
5	Päihteet	18
5.1	Päihteiden käyttö Suomessa	18
5.2	Lääkkeiden väärinkäyttö	19
5.3	Päihderiippuvuus	20
5.3.1	Riippuvuuden määritelmä ja kehittyminen	20
5.3.2	Riippuvuuskäyttäytyminen	20
5.3.3	Päihderiippuvuuden eri tasot	21
5.4	Päihdetyön kehitys Suomessa	22
5.4.1	1900–1940-luku	23
5.4.2	1950–1980-luku	24
5.4.3	1990-luvulta nykypäivään	24
6	Opinnäytetyön toteutus	25
6.1	Tutkimuskysymykset	25
6.2	Tutkimusympäristö Vepassa	26
6.3	Tutkimusmenetelmät	27
6.4	Aineiston hankinta ja sisällönanalyysi	28
6.5	Opinnäytetyön luotettavuus ja eettisyys	30
7	Tulokset	32

7.1	Asunnottomuuskokemukset, niiden kesto ja toistuvuus	32
7.2	Syitä asunnottomuuteen	33
7.3	Elämänhallinta ja sen haasteet	33
7.4	Rikollisuus asunnottomuuden lieveilmiönä	34
7.5	Asunnottomuuden merkitys päihteidenkäyttöön	35
7.6	Palveleeko palvelujärjestelmä?	36
7.7	Asunnottoman tulevaisuus	36
7.8	Ajatuksia yhteiskunnan suhtautumisesta sekä omasta elämäntilanteesta	37
8	Johtopäätökset	38
9	Pohdinta	40
	Lähteet	44
	Liitteet	
	Liite 1. Haastattelukysymykset	
	Liite 2. Tekoälyn hyödyntäminen opinnäytetyössä	

1 Johdanto

Opinnäytetyömme aiheena on asumistilanteen ja asunnottomuuskokemusten merkitys yksilön päihteidenkäyttöön sekä sen lieveilmiöihin, joita voivat esimerkiksi olla rikollisuus sekä koettu tai harjoitettu väkivalta. Opinnäytetyömme käsittelee aihetta yhteiskunnallisena ongelmana, johon olemme paneutuneet yksilötasolla vailla vakinaista asuntoa olevan tai aiemmin asunnottomuutta kokeneen henkilön kokemusten kautta yhdistäen siihen elämänhallinnan sekä osallisuuden edistämisen näkökulmia. Tavoitteenamme on ollut saada ymmärrystä siitä, kuinka asunnottomuutta kokevat tai kokee ne ihmiset itse näkevät yhteyden asunnottomuuden ja päihteiden ongelmakäytön välillä. Toivomme antavamme arvokasta tietoa esimerkiksi päihde- tai asunnottomuustyön parissa työskenteleville ammattilaisille.

Opinnäytetyömme aihe on erittäin ajankohtainen, sillä asunnottomuuden luonne sekä asiakasryhmä ovat radikaalisti muuttuneet vuodesta 2008, jolloin pitkäaikaisasunnottomuuden vähentämishjelma käynnistyi. Uusimman, Orpon hallituksen hallitusohjelman myötä vuonna 2024 tavoitteet asunnottomuuden sekä erityisesti pitkäaikaisasunnottomuuden ennaltaehkäisemiseksi ja poistamiseksi ovat aiempaa tyypistetyimmät, jolloin pitkäaikaisasunnottomuuden poistumisen tavoitteeksi on asetettu vuosi 2027 (Ympäristöministeriö 2023b).

Perustelemme tarvetta tutkimuksellemme sillä, että aiempaa tutkimusta tästä aiheesta on löydöstemme mukaan tehty verrattain vähän. Työelämäkumppanimme Vailla vakinaista asuntoa ry:n näkemyksen mukaan opinnäytetyön aiheemme on sellainen, josta tarvitaan lisää tutkimusta sekä kokempohjaista tietoa asunnottomuutta kokeneilta ja päihteitä käyttäneiltä itseltään, jotta heidän äänensä tulisi kuulluksi. Kokempohjaisen tiedon avulla voimme paremmin ymmärtää heidän tarpeitaan ja tarjota heille kohdennettua tukea. Tämän tutkimuksen kautta tuomme esiin myös rakenteellisia ongelmia, jotka voivat vaikuttaa yksilön tilanteeseen laaja-alaisesti.

Yhteiskunnallisesta näkökulmasta tarkasteltuna asunnottomuus on ilmiö, jonka vähentämiseksi ja poistamiseksi on tehty työtä jo vuosikymmeniä. Vaikka Suomessa asunnottomuutta kokevien määrä vähenee vuosittain ja asunnottomuuden poistamisesta on tullut realistinen tavoite, on työtä vielä tekemättä. Uusimmassa hallitusohjelmassa asuntopoliitiikan keskeisimmäksi tavoitteeksi on määritelty pitkäaikaisasunnottomuuden

poistaminen, johon tartutaan myös erillisen rahoituksen keinoin (Ympäristöministeriö 2024).

Opinnäytetyö on toteutettu laadullisena eli kvalitatiivisena sekä empiirisenä tutkimuksena, eli tutkimusaineistona tullaan käyttämään puolistrukturoituista haastatteluista kerättyä kokemustietoa. Tutkimusaineisto kerätään Vailla vakinaista asuntoa ry:n alaisuudessa toimivan Vertais- ja vapaaehtoistoimintakeskus Vepan kävijöiltä, sen fyysisissä toimitiloissa Helsingin Pasilassa. Haastattelut on toteutettu yksilö-, pari- sekä ryhmähaastatteluina Vepan aukioloaikojen puitteissa syys-lokakuun 2024 aikana. Haastattelut litteroitiin tekstimuotoon, minkä jälkeen laadullisia sisällönanalyysimenetelmiä käyttäen haastateltavien vastauksista saatiin kokemuspohjaista tietoa tätä opinnäytetyötä varten.

Opinnäytetyön Johtopäätökset-osiossa tiivistetään haastatteluista saatu, analysoitu aineisto ja Pohdinta-osiossa tarkastelemme muun muassa, millaisia asunnottomuudesta johtuvia lieveilmiöitä tutkimamme lisäksi olemme havainneet, pohdimme ennakkoluulojen ja Not in my backyard-ilmiön vaikutusta asunnottomuutta kokevien elämään sekä pohdimme asunnottomuutta kokevien tulevaisuuden näkymiä muun muassa talouspoliittisista ja sosiaalipoliittisista näkökulmista.

2 Työelämäkumppani

Opinnäytetyömme työelämäkumppanina toimii Vailla vakinaista asuntoa ry (myöhemmin Vva ry), joka on toiminut Helsingissä ja muualla pääkaupunkiseudulla jo vuodesta 1986. (Vva ry 2024a.) Perustettaessa Vva ry:n pääasialliseksi tarkoitukseksi määriteltiin niin asunnottomien kuin asuntoloissa elävien ihmisten elinolosuhteiden parantaminen sekä yhteiskunnallinen vaikuttaminen siihen, että jokaisella haluavalla olisi mahdollisuus itsenäiseen asumiseen ja omaan asuntoon. Yhdistyksen tavoitteena tuolloin oli tehdä itsensä tarpeettomaksi viidessä vuodessa tarjoamalla sekä järjestelemällä jokaiselle asuinpaikan. (Sanna Tiivola 2018: 109.)

Vva ry toimii kolmannella sektorilla toiminnan jakautuessa matalan kynnyksen suoraan auttamistyöhön, järjestötyöhön sekä asumispalveluihin. (Vva ry 2024a). Matalan kynnyksen palveluiden ytimessä on asunnottomien henkilöiden ohjaaminen tarvittavien palveluiden piiriin, yleisesti heidän tavoittamisensa sekä tukemisensa nykyisessä elämäntilanteessaan ja sen kartoittamisessa. Ennaltaehkäisevä työ kuuluu myös matalan

kynnyksen palveluiden piiriin, käytännön työssä se tarkoittaa välittömien terveyshaittojen ehkäisemistä ja päihteettömyyden tukemista. Palveluiden käyttäjiltä, asiakkailta tai kävijöiltä Vva ry ei kuitenkaan vaadi päihteettömyyttä. (Vva ry 2024b.)

Vva:ry on ainut Suomessa toimiva edunvalvojatoimija, jonka asiakasryhmänä on asunnottomuutta kokevat ihmiset. Tämän lisäksi järjestötyöhön kuuluu osallisuuden edistäminen sekä vaikuttamistyö asunnottomuuden vähentämiseksi. Vva:ry tekee yhteistyötä kuntien, valtion ja muiden järjestöjen kanssa. (Vva ry 2024a.)

Vuodesta 2007 lähtien toiminnassa ollut Sällikoti on osa Vva:ry:n asumispalveluita Tuvan lisäksi. Sällikoti on asumispalveluyksikkö pitkäaikaisasunnottomille. Palvelun tarkoituksena on tukea ja edistää asukkaiden asumisvalmiuksia, hyvinvointia sekä terveyttä. Työskentelyä tukee jokaiselle asukkaalle yksilöllisesti tehty palvelusuunnitelma, mikä laaditaan yhdessä asukkaan kanssa hänen osallisuuttaan tukien. (Vva ry 2024d.)

Vva ry:n Tupa on Helsingissä toimiva tilapäismajoitusyksikkö, jonka asukkaat ovat pitkäaikaisasunnottomia. He saavat Tuvasta majoituksen sekä ympärivuorokautista tukea. Toiminnan tavoitteena on ohjata asukkaat pysyvää asumismuotoa kohti. Vva ry painottaa, ettei tilapäismajoitukset ratkaise asunnottomuutta vaan ne ovat väliaikainen tukitoimi ennen pysyvämmän asumismuodon järjestymistä. (Vva ry 2024d.)

Edellä mainittujen lisäksi Vailla vakinaista asuntoa ry. koordinoi vuosittain YK:n köyhyyden ja syrjäytymisen vastaisena päivänä ympäri Suomen järjestettävän Asunnottomien yön kansalaisliikettä, minkä lisäksi se suunnittelee ja toteuttaa Helsingissä järjestettävän päätapahtuman. Vuoden 2024 Asunnottomien yön teemana oli piiloasunnottomuus. (Morottaja 2024).

3 Asunnottomuus

Suomessa asunnottomuus keskittyy pääkaupunkiseudulle tai muihin Suomen suurkaupunkeihin, joita ovat esimerkiksi Tampere, Turku, Kuopio ja Oulu. (ARA 2024: 7.) Etsiessämme tietoa siitä, miksi tilastoissa asunnottomuus näyttäytyy laajemmin pääasiallisesti isoimmissa kaupungeissa, ei suoranaisesti löytynyt. Voimme kuitenkin olettaa ilmiön taustalla olevan osittain piiloasunnottomuuden sekä sen, että sosiaalipalveluiden saatavuus on laajempaa ja tapahtuu matalammalla kynnyksellä isommissa kaupungeissa.

Laki asunto-olojen kehittämisestä velvoittaa sekä valtiota että kuntia. Sen perustavoitteena on turvata jokaiselle Suomessa vakituisesti asuvalle mahdollisuus kohtuulliseen asumiseen. Lisäksi kuntia velvoitetaan asunto-olojen kehittämiseen niin, että toimenpiteitä suunnataan erityisesti asunnottomien ja puutteellisesti asuvien asumisolojen parantamiseen. (Laki asunto-olojen kehittämisestä 919/1985: § 1, § 5.)

Kunnan tulee kehittää asunto-oloja alueellaan siten, että sellaiselle asunnottomaksi joutuneelle kunnan jäsenelle, joka ei ilman kohtuuttomia vaikeuksia kykene asuntoa omatoimisesti hankkimaan, voidaan järjestää kohtuulliset asumisolot (Laki asunto-olojen kehittämisestä 919/1985: § 5).

3.1 Asunnottoman ja asunnottomuuden määritelmiä

Asunto, joka suurimmalla osalla ihmisistä on, määritellään jonkinlaiseksi suljettavaksi, yksityiseksi tilaksi, jonka käytöstä sen haltija voi itse päättää. Asuntoa kutsutaan yleensä myös ”kodiksi”, joka lisää sanaan emotionaalisen suhteen ja tunnesiteen. Tämä kertoo siitä, ettei asunto ole ihmiselle vain hyödyke, vaan myös tärkeä osa tämän sosiaaliseen ympäristöön juurtumista. (Saari 2015: 21.) Asunnottomalla henkilöllä tarkoitetaan tämän opinnäytetyön yhteydessä henkilöä, joka asuu joko ulkona, hätämajoitusyksiköissä, väliaikaismajoituksessa, tuttavien ja sukulaisten luona tai asunnottomille tarkoitetuissa asuntoloissa.

Asunnottomuus ja asunnoton ovat monialaisia käsitteitä sekä ilmiöitä, jotka eroavat määritelmältään kansainvälisesti, paikallisesti sekä ajallisesti. FEANTSA eli Euroopan asunnottomuustoimijoiden kattojärjestö (la Fédération Européenne des Associations Nationales Travaillant avec les Sans-Abri) on määritellyt asunnottomuudelle ETHOS-luokittelun (European Typology on Homelessness and Housing Exclusion), jossa ”koti” jakautuu tilalliseen, sosiaaliseen sekä lailliseen alueeseen, ja näissä esiintyvät puutteet määrittelevät sen, millaista asunnottomuus on. Näitä erilaisia asunnottomuuden muotoja ovat katuasunnoton, asunnoton, asunnottomuusuhan alainen sekä puutteellisissa asuinolosuhteissa elävät henkilöt. (FEANTSA.) Hiukan muokattuna tätä luokittelua käyttää vuosittaisissa asunnottomuutta koskevissa selvityksissään myös Asumisen rahoitus- ja kehittämiskeskus ARA, jonka määrittelyn mukaan asunnottomaksi kutsutaan henkilöä, joka majoittuu:

- ulkona, porrashuoneissa tai niin kutsutuissa ensisuojojissa
- asuntoloissa tai majoitusliikkeissä

- hätämajoitus asumispalveluyksiköissä tai kuntouttavissa yksiköissä, sairaaloissa tai muussa laitoksessa
- tilapäisesti tuttavien sukulaisten luona
(ARA 2024: 4).

Vapautuvat vangit ovat yksi iso asunnottomuutta kokevien erityisryhmä. Arvioiden mukaan noin 5000:sta vuosittain vapautuvasta vangista edelleen lähes joka kolmas vapautuu ilman kotia. (Alasippola 2023.) Ehdotonta vankeusrangaistusta suorittava henkilö voi säilyttää ennen rangaistusta olevan vuokra-asuntonsa vankeuden ajan, mikäli pystyy kattamaan siihen liittyvät asumiskustannukset.

Vangin on tarvittaessa mahdollista hakea Kelasta asumis- tai toimeentulotukea vuokraa varten tai hän voi myös vuokrata asunnon toiselle henkilölle. Kela voi myöntää asumistukea vangille, jonka tuomio on alle vuoden mittainen. Tämä edellyttää, että vanki on asunut yksin vuokralla ennen vankeutta ja saanut tällöin asumistukea. Eläkkeensaajan asumistuen osalta tukikuukausia on kolme ja yleisen asumistuen osalta se on kuusi kuukautta. Jos tuomion kesto on hieman yli puoli vuotta, vanki voi joissakin tapauksissa saada perustoimeentulotukea koko tuomion ajalle. Poikkeavan päätöksen perusteina voi olla esimerkiksi tulossa oleva koevapaus tai aiemman perusteella todettu kyvyttömyys löytää asuntoa. (Rikoksettoman elämän tukisäätiö.)

Tutkimusten mukaan asunnottomuus kasvattaa uusintarikollisuuden riskiä huomattavasti, minkä lisäksi se vaikeuttaa yhteiskuntaan integroitumista. Kuten muussakin asunnottomuustyössä, myös vapautuvien vankien kohdalla syrjäytymisen ehkäisy on yhtenä tärkeänä tavoitteena ja tukitoimien avulla voidaan vaikuttaa olennaisesti muun muassa asiakkaan toimijuuteen ja osallisuuden kokemukseen. (Alasippola 2023.)

Asunnottomuus on ilmiönä monitahoinen. Sen tilastointi voi olla myös haasteellista, sillä sen viralliset määritelmät vaihtelevat. Yleisesti tilastoinnissa sen lähtökohtana pidetään suhteellista asunnottomuutta, mikä pitää sisällään muun muassa tuetun asumisen. Tämän lisäksi puhutaan myös absoluuttisesta asunnottomuudesta, mikä tarkoittaa sitä, että sen kokija on täysin vailla yösiijaa ja on katuasunnoton. Asunnottomuuden poistamisessa ensisijaista onkin absoluuttisen asunnottomuuden poistaminen ja sen ennaltaehkäisy. (Kuikka & Suonio 2012: 241.)

3.1.1 Pitkäaikaisasunnottomuus

Pitkäaikaisasunnottomaksi määritellään henkilö, joka on ollut asunnottomana vähintään vuoden, tai toistuvasti edellisen kolmen vuoden aikana. Asunnottomuuden lisäksi henkilöllä on sosiaalisia tai terveydellisiä haasteita tai esimerkiksi tukipalvelujen toimimattomuudesta johtuvaa pitkittynyttä asunnottomuutta. Avun sekä mahdollisen psykososiaalisen tai terveydenhoidon tarve korostuu erityisesti pitkäaikaisasunnottomilla. (ARA 2024: 4.)

Pitkäaikaisasunnottomuus on vähentynyt vuosittain, suurista kaupungeista erityisesti Helsingissä ja Espoossa. Muissa kaupungeissa kehitys on ollut vaihtelevampaa; pitkäaikaisasunnottomien määrä jopa kasvoi vuodesta 2022 vuoteen 2023 Turussa, Vantaalla, Kuopiossa sekä Oulussa. (ARA 2024: 10.) Yleisestä kehityskulusta voidaan päätellä, että pitkäaikaisasunnottomuuden poistamiseksi tähtäävät toimet tuottavat tulosta, vaikkakin verkkaisesti.

3.1.2 Piiloasunnottomuus

Piiloasunnottomuus on yksi asunnottomuuden muoto, joka on vähemmän tunnettu ja jää usein pimentoon sekä tilastoista että palveluista. Piiloasunnottomalla henkilöllä on ole-massa virallinen kotiosoite, jossa hän ei kuitenkaan syystä tai toisesta asu. Tällaisia syitä voivat olla muun muassa ihmisarvoiseksi kelpaamaton asunto, eli asunnossa voi olla sisäilmaongelmia tai sähkön tai veden jakelu on katkaistu. Piiloasunnottomasta henkilöstä tulee tilastoissa näkyvä vain, jos hän hakeutuu sosiaalitoimen tai Kelan palveluihin tilanteensa kanssa sekä on ilmoittanut olevansa kirjoilla asunnossa, jossa ei kuitenkaan virallisesti asu. (Morottaja 2024.) Vuonna 2023 Suomessa oli ARA:n selvityksen mukaan noin 2139 ihmistä, jotka majoittuivat tilapäisesti tuttavien tai sukulaisten luona (ARA 2024). Piiloasunnottomia arvellaan kuitenkin olevan huomattavasti tätä enemmän, sillä sen tilastointi on vaikeaa.

Vaikka asunnottomuutta yleisesti pidetään ilmiönä, joka koskettaa erityisesti miehiä, ovat piiloasunnottomuudesta kärsivät yleisemmin naisia, nuoria sekä seksuaali- tai sukupuoli vähemmistöihin kuuluvia henkilöitä, jotka majoilevat yleisimmin ystävien tai sukulaisten luona. Esimerkiksi nuori voi edelleen olla kirjoilla vanhemmillaan, vaikka tosiasiallisesti majoilee muualla. Piiloasunnottomuuden taustalla voi olla myös eritasoista

häpeää, lähisuhdeväkivaltaa tai Suomeen muualta muuttaneen heikko tietämys palvelujärjestelmästä, jolloin tämä muuttaa esimerkiksi sukulaisen luo asumaan. Myös ilman suomalaista henkilötunnusta maassa oleilevat voivat jäädä sekä tilastoinnin että palveluiden ulkopuolelle. (Morottaja 2024.)

3.2 Asunnottomuuden kehitys Suomessa

Suomessa asunnottomuustyö perustuu demokraattiseen sosialismiin, joka on ideologisenä perustana pohjoismaisessa sosiaalipolitiikassa. Sosiaalipolitiikkaa pidetään sosiaalidemokraattisessa mallissa valtion sekä julkisen sektorin tehtävänä, ja sen nähdään olevan osana ihmisten hyvinvoinnin tuottamista ja edistämistä. (Raunio 2020: 162–163.)

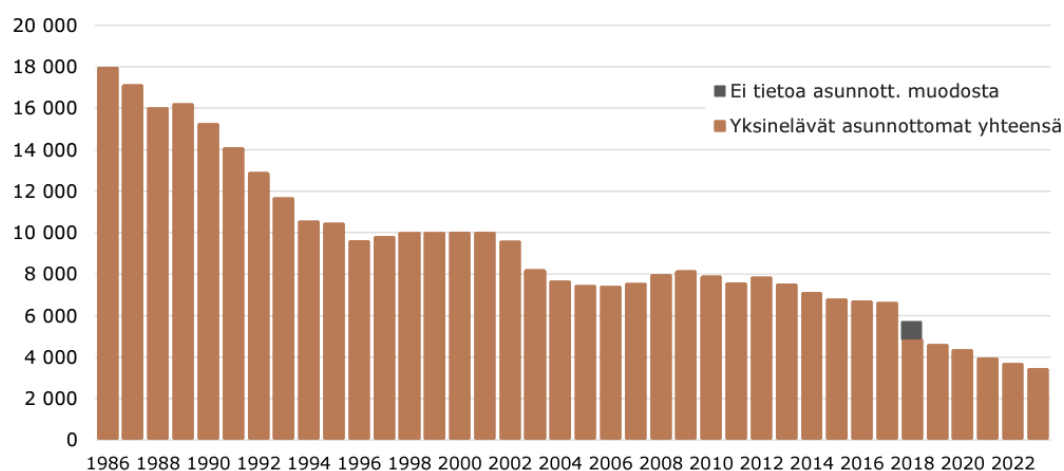
Puhuttaessa huono-osaisuudesta Suomessa on sen ydin pitkäaikaisasunnottomuudessa. Tarkastellessa asiaa syvemmin, sitä vähemmän sen määrittelijöillä on varaa liikua, kun taas siihen liittyvät näkemykset lähenevät toisiaan. Suurin osa suomalaisista on sitä mieltä, että jokaisella ihmisellä on tarve sekä oikeus omaan asuntoon, joka on myös selviytymisen kannalta edellytys Suomen kylmässä ilmastossa. (Saari 2015: 22.)

Asunnottomuuden tai asunnottoman käsitettä ei Suomessa juurikaan käytetty ennen 1960-luvun loppupuolta, jolloin useista kodittomien ihmisten pakkaseen kuolemista johtuva julkinen keskustelu pakotti Helsingin kaupungin toimenpiteisiin ensimmäisen hätämajoitusyksikön perustamiseksi. Tätä ennen ”irtolaisia”, perhepinnareita sekä muita erityisryhmiä oli majoitettu kunnalliskoteihin tai työlaitoksiin. Samaan aikaan, vuosina 1967–1968, alkoi myös sosiaalihuollon kehittäminen köyhäinhoidosta nykyisemmän kaltaiseksi sosiaalipalvelujärjestelmäksi, korostaen muutosta kontrolloinnista ja holhouksesta kohti luottamuksellisuutta, omatoimisuuden edistämistä ja valinnanvapautta. (Karjalainen 2018: 53, 56–57.)

Asumisen rahoitus- ja kehittämiskeskus ARA on kerännyt Manner-Suomen kunnilta tietoa asunnottomuudesta vuodesta 1986 lähtien. Vuodesta 2008 lähtien on kerätty tietoa myös pitkäaikaisasunnottomuudesta ja sen kehityksestä. Asunnottomuustietojen keräämisestä ei kuitenkaan määrätä lainsäädäntötasolla, joten tietojen keruu ja anto perustuu vapaaehtoisuuteen. (ARA 2024: 19.) Näin ollen on oletettavaa, että kerätyssä tiedossa on virhemarginaalinsa.

Asunto ensin -periaate sai alkusysäyksensä 2000-luvun alkupuolella, kun asunnottomuus lisääntyi. Tuolloin asunnottomuuden vähentämiseen oli käytössä niin kutsuttu portaittainen malli, jossa asunnoton ”kapuaa” askel kerrallaan ensisuojusta asuntolan tai tukiasunnon kautta kunnalliseen vuokra-asuntoon. Asunto ensin -periaatteen mukaan asunnottomalle henkilölle tarjotaan asunto ilman, että häntä veloitetaan esimerkiksi päihteettömyyteen. Periaatteena on ihmisen valinnanvapaus omiin elämäntapoihinsa. Asunto ensin -periaatteen toimeenpano alkoi vuonna 2007, jolloin juuri laaditun hallitusohjelman asunnottomuuden vähentämishjelma käynnistyi. (Saari 2015: 148–150.)

Asunnottomuuden poistamiseksi tehtävässä työssä yhteistyön hyvinvointialueiden ja kuntien välillä on nähty olevan elintärkeää, sillä työ on riippuvainen alueellisesta asiantuntemuksesta ja siihen nojaavista suunnitelmista. Asunnottomuuden poistaminen edellyttää laajaa yhteistyötä toimivien asumis- ja tukiratkaisujen järjestämiseksi kriittisille asiakasryhmille, kuten huumeita käyttäville asunnottomille, rikosseuraamusasiakkaille, nuorille ja paljon palveluja käyttäville asunnottomille. (Ympäristöministeriö 2023a: 24.)

Kuvio 1. Asunnottomuuden kehitys Suomessa 1986–2023 (ARA:a mukaillen).

Asumisen rahoitus- ja kehittämiskeskus ARA:n vuosittain tekemän tilastoinnin mukaan asunnottomuus, erityisesti pitkäaikaisasunnottomuus, on vähentynyt tasaisesti koko Suomessa lukuun ottamatta vuosia 2019 ja 2020. Kuitenkin ulkona, tilapäissuojissa sekä esimerkiksi asuntoloissa yöpyvien asunnottomien määrä nousi hiukan vuonna

2023. (ARA 2024.) Tämä kertoo siitä, ettei Sanna Marinin hallituksen vuoden 2019 hallitusohjelmassa tavoitteena ollut asunnottomuuden puolittaminen vuoteen 2023 mennessä toteutunut. Samaisen hallitusohjelman tavoitteena oli myös asunnottomuuden poistaminen kokonaan vuoteen 2027 mennessä (Liukko & Karjalainen 2023: 6).

Uusimmassa, Petteri Orpon hallituksen hallitusohjelmassa vuonna 2024 on päätetty aiempaa ty pistety mmästä tavoitteesta, eli ainoastaan pitkäaikaisasunnottomuuden poistamisesta vuoteen 2027 mennessä. Kyseinen ohjelma on käynnistetty keskeisten ministeriöiden, kaupunkiseutujen, hyvinvointialueiden ja useiden järjestöjen kanssa ja siitä päävastuussa on ympäristöministeriö. Ohjelmalla halutaan vahvistaa yhteistyötä valtion, hyvinvointialueiden ja kaupunkien välillä pitkäaikaisasunnottomuuden poistamiseksi, keskittyen erityisesti nuorten asunnottomuuteen. Pitkäaikaisasunnottomuuden vähentämisen ytimessä ohjelman mukaan tulee olemaan asunnot, asumista tukevat palvelut kuten asumisneuvonta, sekä riittävä asuntotarjonta. (Ympäristöministeriö 2023b.) Onnistuakseen Asunto ensin -malli tarvitsee monipuolisia asumisen vaihtoehtoja, kohtuuhintaisia vuokra-asuntoja, kohdennettuja palveluja asumisen turvaamiseksi, asumissosiaalisen työn toiminnan tukemista sekä myönteisen yhteiskunnallisen asenneilmapiirin.

Yhdistysten ja järjestöjen tekemään asunnottomuustyöhön on kuitenkin tulevaisuudessa il maantumassa haasteita, sillä poliittisilla päätöksillä on päätetty supistaa sosiaali- ja terveysjärjestöjen valtionavustuksia (STEA-avustukset) portaittain vuodesta 2025 alkaen, jolloin avustuksia tullaan jakamaan peräti 79,5 miljoonaa euroa vähemmän kuin vuonna 2024 (Stea-avustukset 2025). Yksi STEA-avustuksen saajista on Vv ry, joka on yksi suurimmista asunnottomuustyötä tekevistä järjestöistä Suomessa. Väistämättä STEA-avustuksista leikkaaminen tulee vaikuttamaan myös kyseisen järjestön toimintaan ja resursseihin.

3.3 Asunnottomuus Euroopassa

Yleisesti ottaen asunnottomuus Euroopassa on lisääntynyt merkittävästi viime vuosikymmenien aikana ja maakohtaiset erot ovat huomattavia. European Federation of National Organisations working with the Homelessness, tästä eteenpäin FEANTSA ja Abbé Pierre -säätiö onkin arvioinut, että vielä vuonna 2024 noin 700 000 eurooppalaista viettää yönsä ulkona tai hätämajoituksissa. Etelä- ja Itä-Euroopan maissa, kuten Espanjassa, Italiassa ja Bulgariassa merkittävimmät asunnottomuuteen johtaneet syyt

ovat olleet toimimattomat sekä olemattomat sosiaaliturvajärjestelmät sekä koronapandemia, joka on lisännyt erityisesti nuorten, lasten ja muiden haavoittuvassa asemassa olevien henkilöiden asunnottomuutta. Tilanne Keski- ja Pohjois-Euroopassa on kuitenkin toinen, sillä Suomen lisäksi Ruotsi, Norja sekä esimerkiksi Alankomaat ovat onnistuneet vähentämään asunnottomuutta tehokkailla sosiaaliturvajärjestelmillä ja asuntotarjonnalla. (Social Justice Ireland 2024.)

FEANTSA ja Abbé Pierre -säätiö ovat tehneet elokuussa 2024 jo yhdeksännen raporttinsa käsitellen asunnottomuustilannetta Euroopassa. Raportissa nouseekin esille erityisesti seuraavat asiat:

- Asunnottomuus on nousussa monissa Euroopan maissa. Kasvun nähdään johtuvan osittain rakenteellisista syistä, joita ovat esimerkiksi taloudellisen tilanteen epävakaus, kasvavat ja jo olemassa olevat tuloerot sekä kohtuuhintaisten asuntojen puute. Myös COVID-19-pandemian vaikutukset näkyvät edelleen.
- Iso osa vailla vakinaista asuntoa olevista henkilöistä jää avun ja palvelujärjestelmän ulkopuolelle, eli asunnottomuus on piiloasunnottomuutta. Tätä asunnottomuuden muotoa on vaikea tutkia ja henkilöitä saada palveluiden piiriin, sillä he majoittuvat yleensä tilapäisissä majoituspaikoissa, kuten esimerkiksi ystävien ja perheidensä luona. Yöt saatetaan myös viettää vaarallisissa ja epävakaisissa paikoissa.
- Maahanmuuttajien, naisten ja nuorten asunnottomuus on kasvussa. Maahanmuuttajat kohtaavat usein järjestelmällisiä haasteita sosiaalipalveluiden sekä asunnon saannissa, mikä on iso riski joutua asunnottomaksi. Naiset puolestaan ovat usein perheväkivallan uhreja eivätkä uskalla hakea apua. Yhä useammin myös nuoret, jotka ovat olleet sijaishuollossa, päätyvät asunnottomiksi täysi-ikäistytyään.

(Social Justice Ireland 2024.)

FEANTSA:n ja Abbé Pierre -säätiön (2024: 90–95) raportti korostaakin kiireellisten toimien tarvetta Euroopan asunnottomuuskriisin ratkaisemiseksi. Asunnottomuus on yhä kasvava yhteiskunnallinen ongelma, joka vaatii sekä välittömiä toimenpiteitä että pitkän aikavälin strategioita, millä puututtaisiin ongelmien juurisyihin. Poliittisten päättäjien sekä yksityisen ja julkisen sektorin on toimittava yhdessä luodakseen osallisuutta tukevia asumisratkaisuja, vahvistaakseen sosiaalisia turvaverkkoja ja suojellakseen haavoittuvassa asemassa olevien väestö- ja erityisryhmien oikeuksia.

Raportin mukaan Euroopan kasvava asunnottomuuskriisi on monisyinen ongelma, joka vaatii monipuolisia ratkaisuja. Asumisen tunnustaminen ihmisoikeutena ja investointi järjestelmätason muutoksiin voivat mahdollistaa sen, että Euroopan maiden hallitukset voivat kääntää asunnottomuuskriisin suunnan ja rakentaa oikeudenmukaisempia sekä kestävämpiä yhteiskuntia. (FEANTSA & Abbé Pierre -säätiö 2024: 90–95.)

3.4 Asunnottomuuden syitä

Vva ry painottaa eriarvoisuuden oleva yksi asunnottomuuden merkittävimpiä syitä. Eriarvoisuutta ja näin ollen asunnottomuuden riskiä lisäävät muun muassa päihde- ja mielenterveysongelmat, pienituloisuus, maahanmuuttajatausta sekä pula kohtuuhintaisista asunnoista. Tavallisempia syitä asunnottomuudelle voivat olla esimerkiksi avo- tai avioero, työttömyys tai sairastuminen. (Vva ry 2024e.) Eriarvoisuutta tuleekin aktiivisesti vähentää, ja sen pääpainopiste on kaikista heikoimmassa olevien ihmisten suhteellisen aseman vahvistamisessa. Muun muassa asunnottomat sekä päihdeongelmaiset nähdään tällaisena riskiryhmänä, sillä heidän edellytyksensä elämään, kuten elintavat sekä elämänlaatu, ovat selvästi alentuneet. (Saari 2020: 72.)

Myös Kuikka & Suonio (2012) ovat selvittäneet, että yleisimmin asunnottomuuteen kytkeytyviä tekijöitä ovat köyhyys, rikollisuus, pitkäaikaistyöttömyys, heikko asema työmarkkinoilla, sosiaalietuuksien käyttö ja niihin turvautuminen pitkäaikaisesti sekä eriasteiset sosiaalisen toimintakyvyn alenemat, kuten vaikeudet suoriutua välttämättömistä jokapäiväisen elämän toiminnoista (Kuikka & Suonio 2012: 223). On tutkittu, että erityisesti nuorilla asunnottomuutta kokevilla henkilöillä runsas päihteidenkäyttö on kuulunut olennaisena osana asunnottomuutta edeltävään aikaan, jolloin esimerkiksi vanhemmat eivät ole enää kyenneet majoittamaan täysi-ikäistä lastaan. Asunnon saantiin vaikuttaa merkittävästi myös esimerkiksi merkinnät luottotiedoissa. (Kuikka & Suonio 2012: 232.)

Henkilö, joka on vailla vakinaista asuntoa, on erityisen haavoittuvassa asemassa, mitä jo asunnottomuus itsessään aiheuttaa. Tämän lisäksi henkilön päihteiden käyttö, haasteet somaattisessa- tai psyykkisessä voinnissa sekä esimerkiksi kielitaidottomuus ovat tekijöitä, jotka voivat vaikuttaa yksilön elämänlaatuun alentavasti. (Al-Tameemi 2023: 14.) Juho Saari (2015) tarkastelee asiaa yksityiskohtaisemmin ja tuo terveydellisten sekä yksilöllisten tekijöiden lisäksi myös rakenteellisen ongelman näkökulman. Rakenteellisina tekijöinä voidaan pitää esimerkiksi pitkäaikaistyöttömyyttä, laitonta maahanmuuttoa tai yleistä korkeaa vuokratasoa. Saaren mukaan elämään kuuluu myös kolhuja ja odottamia asioita joihin yksilö ei voi vaikuttaa, kuten esimerkiksi kodin tuhoutuminen ja erilaiset elämänmurrokset. Asunnottomuus voikin olla monen yksittäisen ikävän elämäntapahtuman summa. (Saari 2015: 38.)

Asunnottomuus ei läheskään aina tarkoita ainoastaan sitä, ettei henkilöllä ole kattoa pään päällä. Se voi tarkoittaa myös sitä, että kotona on turvatonta olla. Erityisesti pii-loasunnottomuuden yhtenä syynä naisten keskuudessa voidaan pitää lähisuhdeväkivaltaa tai sen uhkaa. Naiset, jotka pakenevat kodissa tapahtuvaa väkivaltaa ystävien tai sukulaisten luo, eivät näy asunnottomuustilastoissa. (Tutty & Ogden & Giurgiu & Weaver-Dunlop 2014.)

Polkuja asunnottomaksi päätymiseen voidaan olettaa olevan lähes yhtä useita kuin asunnottomiakin, jokaisen tarinan ollen yksilöllinen. Orpon hallituksen hallitusohjelman mukaan suunnitellut ja jo toteutetut leikkaukset sosiaalihuoltoon, kuten asumisen tai työttömyystukiin sekä järjestötyöhön voivat vaikuttaa tulevaisuudessa siihen, kasvaako asunnottomien ihmisten määrä ja millaisilla resursseilla asunnottomia tai asunnottomuusriskissä olevia yksilöitä ja perheitä voidaan auttaa takaisin jaloilleen.

3.5 Asumissosiaalinen työ

Asumissosiaalisella työllä tarkoitetaan monialaista, eri sektoreilla tapahtuvaa työtä, jonka tavoitteena on ehkäistä asunnottomuutta ja auttaa asiakasta asumisen onnistumisessa. Työssä on mukana ammattilaisia niin sosiaali- ja terveystalvueluista, asunতোtoimesta kuin järjestökentältäkin. (Asunto ensin 2.0 2020.) Asumissosiaalisen työn perustan ja tarpeen voisi kiteyttää seuraavasti:

Jokaisella, joka ei kykene hankkimaan ihmisarvoisen elämän edellyttämää turvaa, on oikeus välttämättömään toimeentuloon ja huolenpitoon. (Suomen perustuslaki 731/1999 § 19).

Työ on suhdeperustaista auttamistyötä, jossa korostuu asiakassuhteessa tapahtuva vuorovaikutus ja sen perusosaamiseen kuuluu taito jäsentää asiakkaan kokonaistilannetta. Asumissosiaalista työtä tehdään hyvin keskenään erilaisissa organisaatioissa ja järjestöissä ja erityyppisin painoituksin, sillä asunnottomuus tai sen uhka voivat ilmetä hyvin erilaisin tavoin. Työ voi olla niin kertaluontoista taloudellista neuvontaa kuin moniammatillista, vuosia kestäväää psykososiaalista tukea. Se voi olla kotiin vietäviä tukipalveluita tai tuetun asumisen yksiköissä tarjottua asumisohjausta. (Granfelt 2022a: 236; Granfelt 2022b: 12.)

Asumissosiaalinen työ käsittää niin yksilö-, yhteisö- kuin yhteiskunnallisen tason työn, johon kiinnittyy myös rakenteellinen kehittämis- ja vaikuttamistyö. Keskeisimpiin ja tärkeimpiin hyvinvointia ja sen edistämistä edesauttaviin toimiin kuuluu asunnottomuuden ennalta ehkäisy sekä asumisen turvaaminen ja sen viihtyvyys, minkä lisäksi työn yksi tärkeä periaate on toimia eriarvoisuutta ja syrjäytymistä vastaan. Tämä on myös välttämätön perusta esimerkiksi päihdekuntoutumiselle sekä osallisuudelle ja sen edistämiseksi. (Tiekartta 2030: 61, Granfelt 2022b: 11.)

Kuten jo edellä mainittiin, asumissosiaalista työtä tapahtuu useilla eri sosiaalitoimen sektoreilla ja on sellaista asunnottomien, asunnottomuusriskissä elävien tai aiemmin asunnottomuutta kokeneiden parissa tehtävää työtä, joka kohdistuu asumista vaarantaviin psykososiaalisiin, sosiaalisiin, kulttuurisiin ja taloudellisiin haasteisiin ja niiden ennalta ehkäisyyn (Tiekartta 2030: 61). Tämä voi näyttäytyä muun muassa asiakkaan sosiaalisen hyvinvoinnin vahvistamisena, mikä voi tarkoittaa esimerkiksi yksilöllisen koulutus- tai työllisyyspolun rakentamista yhdessä asiakkaan kanssa. Ongelmat voivat olla myös toisiinsa kietoutuneita; taloudellisiin ongelmiin voi liittyä esimerkiksi päihde- ja mielenterveysongelmia, lähisuhteissa tapahtuvaa väkivaltaa tai sen uhkaa tai rikollisuutta. (Granfelt 2022b: 12.)

Asumisen oikea-aikainen ja kokonaisvaltainen tuki sekä tarpeenmukaisten asumispalveluiden järjestäminen ovat ensiarvoisen tärkeitä silloin, kun henkilö on joutunut tai on vaarassa joutua asunnottomaksi. Jotta asunnottomuutta voidaan ennaltaehkäistä, on esimerkiksi häätöjen ennaltaehkäisy taloudellisen tukemisen tai asumisen taitojen ylläpitämisen ja vahvistamisen avulla oikein mitoitettua, tarkoituksenmukaista ja yksilön toimijuutta tukevaa asumissosiaalista työtä. Yksilöllisillä ja oikein mitoitetuilla palveluilla tulisi turvata se, ettei henkilö ajaudu asunnottomuuteen esimerkiksi köyhyyden tai päihdeiden käyttöön liittyvien, vaikeiden elämäntilanteiden vuoksi. (Kuikka & Suonio 2012: 242–243.)

4 Osallisuuden edistäminen, elämäntilanteiden hallinta ja syrjäytyminen

4.1 Osallisuus ja sen edistäminen

Osallisuuden käsite on monitahoinen, monitulkintainen ja pitää sisällään ajatuksen siitä, ettei osallisuutta voi olla ilman osallistumista. Näin ollen yksilön osallisuuden mielletään toteutuvan sekä olevan yhteydessä niin yhteisö- kuin yhteiskuntatasoihinkin.

Osallistuminen ei kuitenkaan ole synonyymi osallisuudelle. Osallisuuden nähdäänkin koostuvan muun muassa osallistumisesta, johonkin kuulumisesta sekä kuulumisen tunteesta. (Nivala & Ryyänen 2019: 138.) Toisen määritelmän mukaan osallisuudella kuvataan sosiaalista osallisuutta, joka on vastakohta osattomuudelle, millä tarkoitetaan erityisesti osattomuutta yhteiskunnan tarjoamista, elämänlaatua parantavista tai turvavista mahdollisuuksista tai voimavaroista (Nivala & Ryyänen 2013: 19).

Kohti aktiivista kansalaisuutta -raportti kuvaa myös, kuinka osallisuuden tunteen syntymiseen vaikuttaa yksilön kokemus osallistumisesta ja vaikuttamisesta. Ihminen kokee olevansa osallinen yhteiskunnassa vaikuttamisen, osallistumisen ja esimerkiksi työn kautta. Raportin mukaan suurin osa suomalaisista kokee tällaista osallisuuden tunnetta, mutta jollain tavoin elämästä syrjäytyneet jäävät tätä tunnetta vaille. Tällainen osallisuutta vaille jäämisen tunne voi olla lamauttava, jopa traumatisoiva kokemus. Sosiaalisena olentona ihminen pohjimmiltaan haluaa kuulua johonkin, olla yhteydessä muihin ihmisiin ja kokea osallisuutta. (Oikeusministeriö 2005: 48.)

Osallisuuden edistäminen on pohjimmiltaan yksilön kasvun tukemista yhteisönsä ja yhteiskunnan jäsenenä vahvistaen tämän halua ja valmiuksia yhteiseen toimintaan sekä vuorovaikutukseen. Avoimuus, tasavertaisuus ja dialogisuus ovat työn ytimessä. (Nivala & Ryyänen 2019: 139–140.) Osallisuus on lähtöisin yksilön omasta kokemuksesta, että hän on riittävän hyvä ja kelvollinen. Yksilön kokemukseen vaikuttaa muun muassa tilanteessa oleva toinen henkilö, joka voi vaikuttaa kokemukseen omalla läsnäolollaan positiivisesti sekä negatiivisesti. (Partanen & Holmberg & Inkinen & Kurki & Salo-Chydenius 2015: 172).

Kokemus osallisuudesta rakentaa hyvinvointia ja vankka osallisuuden kokemus on yhteydessä vakaaseen yhteiskunnalliseen asemaan. Heikko osallisuuden kokemus on puolestaan yhteydessä haavoittaviin tai satuttaviin olosuhteisiin. Erot osallisuuden kokemuksissa viestivät siis hyvinvointieroista, mutta ne kertovat lisäksi ihmisten mahdollisuuksista vaikuttaa omaan hyvinvointiinsa sekä elämäänsä. Osallisuus sekä sen kehittäminen ja edistäminen ovat jatkuva prosessi, jossa ihminen pystyy liittymään yhteiseen toimintaan sekä käyttämään valtaansa, saamaan oman äänensä kuuluviin ja vaikuttamaan yhteiskunnallisiin asioihin. (Leemann & Nousiainen & Keto-Tokoi & Isola 2022: 94.)

Riitta Granfelt (2003) on tutkinut vapautuvien vankien asunnottomuutta ja asumistilannetta. Tutkimus perustuu ajatukseen, että asuminen ja asunto on perusedellytyksenä niin yhteiskuntaan integroitumiselle kuin yksilön muun elämän muodostumiselle – eli osallisuudelle. Asunnon myötä voivat mahdollistua niin työssäkäynti kuin esimerkiksi päihteidenkäytön hallinta. Asunnottomuus, vankeus ja köyhyys merkittävästi lisäävät toivottomuuden kokemuksia ja merkityksettömyyttä, eli osattomuutta. Asunnottomana ei voi integroitua yhteiskuntaan. (Granfelt 2003: 13.)

Osallisuuden ja sen edistämisen kuin myös jäljempänä tarkasteltavien huono-osaisuuden ja syrjäytymisen käsitteisiin nivoutuu läheisesti myös inklusio. Inklusion voidaan nähdä tarkoittavan kaikkien ihmisten osallisuutta; johonkin kuulumista, yhteisyyttä, jäsenyyttä, osallistumista ja olemista. Käsitteellä alleviivataan yhdenvertaisuuden ja syrjimättömyyden periaatteita. Se korostaa yksilöiden erilaisten, mutta silti samanarvoisten oikeuksien ja tarpeiden hyväksymistä, tunnustamista ja ymmärtämistä. (Leemann & Nousiainen & Keto-Tokoi & Isola 2022: 95.)

Osallisuutta edistetään muun muassa oikea-aikaisilla, oikein mitoitetuilla ja tuen tarpeeseen kohdennetuilla sosiaalipalveluilla. Tämän lisäksi sosiaalipalveluja annetaan muun muassa jokapäiväisestä elämästä selviytymiseen, asumiseen liittyvän ja taloudellisen tuen tarpeeseen sekä syrjäytymisen ennaltaehkäisemiseksi. (Sosiaali- ja terveysministeriö 2024.) Osallisuuden edistäminen ja syrjäytymisen ehkäiseminen ovat tärkeitä toimenpiteitä niin yksilön kuin yhteiskunnankin kannalta.

4.2 Elämänhallinta

Elämänhallinta on laaja-alainen käsite, jonka määritelmän voi jakaa erilaisiin elämänhallintataitoihin, mutta yksinkertaisesti kuvailtuna se on ihmisen henkilökohtainen ja sisäinen voimavara, jossa ihminen tuntee olevansa kyvykäs vaikuttamaan omaan elämäänsä ja sen kulkuun. (Lindberg & Siltanen & Kohta & Tuuttila ym. 2016: 9.) Ihmisen elämä koostuukin erinäisistä ikäkausista, joihin liittyy ominaisia työ- ja toimintakyvyn vaatimuksia, jotka ovat suhteellisia sekä jatkuvassa muutoksessa yhteiskunnan sekä yksilön subjektiivisesti kokeman kanssa. (Havio & Inkinen & Partanen 2013: 106).

Yksilön elämänhallintaan voidaan vaikuttaa jo varhaisessa vaiheessa. Lapset ja nuoret tarvitsevat haasteita kehittyäkseen, mutta on tutkittu, että jos heille asetetut haasteet ylittävät merkittäväällä tavalla heidän sen hetkiset resurssinsa tai osaamisensa, on sen

seurauksena stressiä, ahdistusta ja jopa elämänhallinnan ongelmia. Nämä voivat kauemmin jatkuessaan aiheuttaa jopa masennusta ja uupumusta. Myös perheen talousongelmat tutkitusti kasvattavat kasvavan lapsen tai nuoren syrjäytymisriskiä niin koulutuksen kuin työelämään kiinnittymisen saralla. Myös todennäköisyys muille mielenterveyden häiriöille kasvaa. (Hämäläinen 2019.) Näiden voidaan olettaa vaikuttavan myös yksilön myöhempiin kehitys- ja elämänvaiheisiin, mahdolliseen asunnottomuuteen tai sen riskiin, päihteiden käyttöön sekä muihin syrjäyttäviin toimiin. Hyvän elämänhallinnan omaava ihminen kykenee sopeutumaan yllättäviin ja kuormittaviin elämäntilanteisiin sekä selviytymään niistä (Hämäläinen 2019).

Kyvyttömyys käsitteenä usein liitetään elämänhallintaan tai sen hallitsemattomuuteen. Pitkä asiakkuushistoria ja toistuva avun hakeminen, asunnottomuus sekä eritasoiset sosiaaliset ongelmat tuottavat helposti tulkinnan ihmisen kyvyttömyydestä. Hyvän elämänhallinnan mittana usein käytetään asumista, asunnon siisteyttä, vuokran maksamista ajallaan sekä esimerkiksi häiriöttömyyttä. (Vanhala 2005: 162–163.)

Arjessa selviytymisen kyvyttömyydestä ja keinottomuudesta on kirjoittanut Ulla Knuuti (2007), joka on tehnyt tutkimusta entisten huumeiden ongelmakäyttäjien uuden elämäntavan rakentumisesta ja siitä, kuinka he selviytyvät ja toipuvat elämänmuutoksen jälkeisessä arjessa. Knuuti toteaa, että huumeiden ongelmakäytöstä kärsivillä ihmisillä on tavallisesti arjen- ja elämänhallinnan vaikeuksia sekä usein asunto-, mielenterveys-, ihmissuhde- ja toimeentulo-ongelmia (Knuuti 2007: 33). Tästä voidaan päätellä, että haasteet elämän- ja arjenhallinnassa kietoutuvat usein yhteen muiden elämää kuormittavien vaikeuksien ja haasteiden kanssa.

Elämänhallinnan vahvistamiseen ja pahoinvoinnin lieventämiseen tähdätään korjaavan sosiaalityön avulla. Sen painopiste on nimensä mukaisesti niillä sosiaalityön alueilla, joilla ehkäisevä työ tai varhainen tunnistaminen eivät ole enää auttamiskeinoina ajankohtaisia tai mitoitukseltaan riittäviä. Korjaavan sosiaalityön tavoitteena on myös auttaa mahdollistamaan voimaantumisen ja siihen liitetyn osallisuuden ja osallistumisen kokemuksia yksilön arjessa sekä helpottamaan muilla tavoilla vaikeiden ja haasteellisten elämäntilanteiden keskellä eläviä ihmisiä. (Nivala & Ryytänen 2019: 285.)

4.3 Syrjäytyminen ja huono-osaisuus

Asunnottomuus murentaa edellytykset hyvään elämään, sillä se syrjäyttää, sulkee yhteiskunnan ulkopuolelle, rappeuttaa terveyttä kuin myös luo toivottomuuden tunnetta kokijalleen. Asunnottomuuden koetaan olevan äärimmäinen syrjäytymisen muoto.

(Fredriksson 2018: 7.) Syrjäytymisen yleisesti katsotaan tarkoittavan yksilön päätymistä yhteiskunnan ydintoimintojen, kuten esimerkiksi työnteon tai koulutuksen, ulkopuolelle ja tästä seuraavaa kierrettä, jossa huono-osaisuus ja elämönhallinnan ongelmat kasvavat. Syrjäytymiseen liittyy kuitenkin sekä yhteiskunnallisia että rakenteellisia ongelmia ja ilmiöitä, eikä näin ollen ole vain yksilön elämönhallinnan tai oikeaksi katsottujen valintojen laiminlyönnin lopputulema. (Nivala & Ryyänen 2019: 171–172.)

Myös Saari (2015) kuvaa, kuinka termit, kuten eriarvoisuus, köyhyys tai huono-osaisuus ovat käsitteitä, joiden merkitys on sidoksissa aikaan, paikkaan sekä kulttuuriin. Esimerkiksi asunnottomuudesta puhuttaessa ei enää nykypäivänä käytetä termiä huono-osainen, vaan se on korvattu syrjäytymisen käsitteellä. (Saari 2015: 27–29.) Hoitotyön käsikirjassa (Partanen ym. 2015: 23) avataan asiaa sosiaalipsykologisesta näkökulmasta, minkä mukaan ihminen elää sosiaalisessa maailmassa, jossa ollaan jatkuvassa kanssakäymisessä toisten ihmisten kanssa.

Kohti syrjäytymistä ja toimintakyvyn heikkenemistä ajavat muun muassa ihmisen yksilölliset elämäntapahtumat, kuten lapsena tapahtunut huostaanotto tai koulun jääminen kesken, aikuisena luottotietojen menetys tai asunnottomuus. Yksittäisinä elämäntapahtumina nämä saattaisivat olla verrattain pieniä, mutta ongelmien kasautuessa ne merkittävästi vaikuttavat ihmisen fyysiseen ja henkiseen hyvinvointiin ja elämänkulkuun. (Saari 2015: 104.) Myös suhteellinen köyhyys pidempään jatkuessaan on sidoksissa syrjäytymisen kehitykseen ja hyvinvoinnin ongelmiin. Suhteellisella köyhyydellä tarkoitetaan, että yksilöllä ei ole varaa yhteiskunnassa vallitsevaan käsitykseen vähimmäisestä toimeentulosta. (Raunio 2006: 34–35.)

Syrjäytyneisyys on usein yksilön elämänpiirin ulkopuolelta saneltu, stigmatisoiva määritelmä, jolla oikeutetaan muun muassa osallisuutta edistävien toimenpiteiden ja toimenpiteiden kohdentaminen heihin, joiden koetaan olevan syrjäytyneitä tai vaarassa syrjäytyä (Nivala & Ryyänen 2019: 172). Myös Paulo Freire kuvaa, kuinka yhteiskunta

asettaa syrjäytyneet marginaaliseen asemaan, mutta yhteiskuntaan integroinnin yrittämisen sijaan tulisi muuttaa yhteiskunnan rakenteita niin, että ne palvelisivat yksilöitä paremmin (Paulo Freire 2016: 78–79).

Köyhyyden ja syrjäytymisen ehkäiseminen on yksi yleistavoitteista myös EU-tasolla. Sovittuna tavoitteena EU:ssa on vähentää köyhyys- tai syrjäytymisriskissä olevien määrää vuoteen 2030 mennessä vähintään 15 miljoonalla ihmisellä. On arvioitu, että Suomessa oli vuonna 2019 noin 838 000 köyhyys- tai syrjäytymisriskissä olevaa henkilöä, ja tämän lähtötilanteen mukaan Suomen kansallisena tavoitteena on 100 000 henkilön parannus tilanteeseen seuraavien vuosien aikana. (Sosiaali- ja terveysministeriö 2022.)

5 Päihteet

5.1 Päihteiden käyttö Suomessa

Päihdehuoltolaissa (41/1986 § 2) päihteet määritellään seuraavanlaisesti: ”Päihteellä tarkoitetaan tässä laissa alkoholijuomaa sekä muuta päihtymistarkoituksessa käytettävää ainetta.” Huumausainelaki (373/2008 § 3) määrittelee huumausaineeksi esimerkiksi sellaisia huumaantumistarkoituksessa käytettäviä aineita, jotka ovat terveydelle vaarallisia ja jotka ovat farmakologisilta ominaisuuksiltaan huumausaineeksi rinnastettavissa olevia lääkeaineita.

Tämän opinnäytetyön laajuuden ja toteutuksen kannalta keskitymme päihteiden osalta alkoholin, huumausaineiden ja reseptilääkkeiden väärinkäyttöön, jonka oleellisuutta tukee muun muassa Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen toteuttama tilastoraportti suomalaisten huumeiden käytöstä ja huumeasenteista vuonna 2022. Tilastoraportista selviää huumeiden käytön ja kokeilun olleen nousujohteista jo 1990-luvulta lähtien. Kokeilutujen päihteiden ensimmäistä sijaa hallitsee edelleen kannabis, jonka kokeilu ja käyttö onkin viisinkertaistunut Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen vuoden 1992 tekemästä tilastoraportista. (Karjalainen & Hakkarainen & Salasuo 2023.)

Päihteidenkäyttö ei jää aina vain kokeiluasteelle: vuoden 2017 tehdyn tutkimuksen mukaan ongelmallisesti amfetamiineja ja opioideja käyttäviä henkilöitä on Suomessa hie- man alle 50 000 (Rönkä & Ollgren & Alho & Brummer-Korvenkontio ym. 2017). Huu-

meiden käytön ollessa nousussa on Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen mukaan alkoholin kulutus suomalaisten keskuudessa vähentymässä (Karjalainen & Hakkarainen & Salasuo 2023). Vuoden 2022 ja 2023 lukuja verrattaessa on se vähentynyt 2,4 prosentilla (Suomen ASH 2024).

Sininauhasäätiön (2018) tutkimus tuo esille päihteidenkäytön olevan joskus itselääkintäkeino. Tutkimuksesta ilmenee, että joka neljännellä heidän päiväkeskuksessaan käyvällä henkilöllä on päihde- tai mielenterveysongelmia. Kyselytutkimukseen vastanneet henkilöt kertovat päihteiden käytön olevan keino selviytyä koetuista traumoista sekä hallita kielteisiä tunteita kuten stressiä ja ahdistusta. Osa kokee saavansa päihteistä hetkellistä helpotusta fyysisiin kipuihin, unettomuuteen sekä mielenterveyden häiriöihin.

5.2 Lääkkeiden väärinkäyttö

Lääkkeiden väärinkäyttö tässä opinnäytetyössä tarkoittaa rauhoittavien tai esimerkiksi keskushermostoon vaikuttavien lääkkeiden käyttöä, joka tapahtuu ilman lääkärin määräämistä tai tapahtuu tilanteessa, jossa omaa reseptilääkettä käytetään eri annoksella kuin on määrätty. (Pätsi & Lintonen & Karjalainen 2020: 188.) Tutkimuksessa, jossa selvitettiin lääkkeiden väärinkäyttöä suomalaisessa aikuisväestössä, saatiin selville, että yleisimmät väärinkäyttösyynä ovat kokeilunhalu, päihtyminen sekä kivun tai muun vaivan omatoiminen lääkitseminen. Yleisimpiä väärinkäytettäviä lääkkeitä ovat erilaiset bentsodiatsepiinit, opioidit, amfetamiinijohdannaiset ADHD-lääkkeet, pregabaliini, bupropioni sekä anestesia-aineet. (Pätsi & Lintonen & Karjalainen 2020: 189.)

Vuonna 2014 kerätyn aineiston pohjalta voidaan todeta huumeiden käytön sekä matalan koulutustason olevan yhteydessä lääkkeiden väärinkäyttöön. Tarkastellessa tapoja, joilla väärinkäytettäviä lääkkeitä hankitaan, tapahtuu se yleensä sosiaalisten verkostojen kautta. Monet hankkivat lääkkeitä esimerkiksi kavereilta, puolisoilta tai muulta lähipiirissä olevalta henkilöltä. Monella lääkkeitä väärinkäyttävällä henkilöllä on myös oma, voimassa oleva resepti kyseiseen lääkkeeseen. (Terveiden ja hyvinvoinnin laitos 2023a.)

5.3 Päihderiippuvuus

5.3.1 Riippuvuuden määritelmä ja kehittyminen

Riippuvuuksien lääketieteellistä määritelmää kutsutaan diagnostiikaksi, mikä perustuu pääosin Maailman terveysjärjestön (WHO:n) ICD-10-tautiluokitukseen (Partanen ym. 2015: 125). ICD-10-tautiluokitus määrittelee päihderiippuvuuden (F10.2–19.) kriteerit seuraavanlaisesti:

- voimakas halu käyttää päihdettä
- vaikeudet käytön hallinnassa
- jatkuva käyttö huolimatta haitallista seurauksista
- päihteidenkäytön asettaminen muiden asioiden edelle (Mielenterveystalo).

Riippuvuuden syntyyn ei ole yksiselitteisiä syitä vaan se on monien tekijöiden summa. Riippuvuuden kehittymistä voikin lähestyä eri tieteidenalojen näkökulmasta, joita ovat esimerkiksi lääketiede, biologia ja psykologia. (Partanen ym. 2015: 125.) Geeniperimä on yksi alkoholiriippuvuuden syntyyn vaikuttava tekijä, mutta biologiset tekijät kuten geenit eivät tee automaattisesti ihmisestä päihderiippuvaista (Viljamaa 2011: 8). Eri tieteidenalojen tuomien näkökulmien lisäksi riippuvuuden syntyyn voivat vaikuttaa niin sanotusti myös ympäristöolosuhteet.

5.3.2 Riippuvuuskäyttäytyminen

Riippuvuuskäyttäytymistä on tutkittu 1930-luvulta lähtien, jolloin esimerkiksi päihteidenkäyttö nähtiin ennemmin moraalisenä virheenä sekä tahdonvoiman puutteena kuin terveysongelmana. Nämä asenteet ja ajatusmallit ovat tukeneet nyky-yhteiskunnassamme olevaa toimintakulttuuria ja ajatusmaailmaa ihmisiä kohtaan, joilla on päihderiippuvuus. (Volkow 2020.) Momeni (2021: 181) tuokin esiin tutkimuksessaan, että monet päihderiippuvaiset kokevat haastavana päästä eroon toiminta- ja ajatusmalleista, joita stigma heitä kohtaan on aiheuttanut.

Tukeaksemme ja auttaaksemme ihmisiä, joilla on päihderiippuvuus, tulee ymmärtää riippuvuuden syntymisen taustaa, merkitystä sekä vaikutusta yksilö- sekä yhteiskuntas- tasolla. Lääketieteellinen diagnoosi keskittyy päihdeongelmaan yksilötasolla, mutta riip- puvuus on myös kulttuurillinen sekä yhteiskunnallinen ilmiö. (Partanen ym. 2015: 21.)

Riippuvuus tai riippumattomuus koetaan yksilöllisesti, sillä näiden määrittelemiseen vai- kuttaa muun muassa tarve sekä mielihyvän kokemus. Riippuvuus on inhimillistä ja osa ihmisyyttä. (Partanen ym. 2015: 107.) Riippuvuudet voidaan jakaa kahteen eri osa-alu- eeseen, jotka ovat aine- sekä toiminnalliset riippuvuudet. Toiminnallisia riippuvuuksia ovat esimerkiksi läheis-, netti-, seksi- ja shoppailuriippuvuudet. Fyysisiksi riippuvuuuk- siksi luokitellaan eri päihderiippuvuudet. Toiminnalliset ja aineriippuvuudet eriävät toi- sistaan mitattavuudella, esimerkiksi seksikertojen määrä ei kerro riippuvuudesta, kun taas alkoholin käytön suurkulutuksen riskirajana on 24 annosta viikoittain. (Viljamaa 2011: 7.)

Ihminen on elämänsä alusta alkaen riippuvainen esimerkiksi hengitysilmosta, hoivasta, ruoasta, juomasta sekä toisten ihmisten läsnäolosta. Näin ollen riippuvuus on ihmiselle luonnollista ja osa jopa täysin välttämätöntä elämän jatkumisen ja hyvinvoinnin kan- nalta. (Holmberg 2010: 37.) Tekijät, jotka muodostavat riippuvuuden ovat muuttuvia sekä moniulotteisia, ja tämän takia ne ovat myös jossain määrin päällekkäisiä (Parta- nen ym. 2015: 106).

5.3.3 Päihderiippuvuuden eri tasot

Päihderiippuvuuden voi jakaa neljään osittain päällekkäiseen ulottuvuuteen (Holmberg 2010: 40; Partanen 2015: 115). Fyysisessä riippuvuudessa yksilön elimistö on tottunut käytettävään aineeseen, jolloin se mukautuu päihteiden vaikutukseen. Toleranssi, eli sietokyky, nousee pitkäaikaisen altistumisen aikana, jonka vuoksi päihteen vaikutuksen äkillinen laskeminen tai loppuminen saa sen käyttäjälle aikaan vieroitusoireita. (Holm- berg 2010: 40.)

Fyysisten vieroitusoireiden määrä sekä voimakkuus riippuvat käytetystä aineesta sekä käyttöajan pituudesta. Voimakkaimmin vieroitusoireita koetaan opioidien, alkoholin sekä rauhoittavien lääkkeiden ja unilääkkeiden käytön lopettamisen jälkeen. (Häkkinen

2023.) Yleisimpiä vieroitusoireita ovat oksentelu, ripuli, vatsa- ja nivelsäryt, ihon meneminen kananlihalle sekä nenän ja silmien vuotaminen (Tarnanen & Alho & Komulainen 2018).

Psyykinen riippuvuus on päihderiippuvuuden taso, jossa ihmisen ongelmanratkaisu- ja päätöksentekotaidot, päättelykyky sekä tunnereaktiot ovat isossa osassa riippuvuuden syntyyn. Käyttöhimo tai pakonomainen tottumus ovat psyykkisen riippuvuuden ilmenemismuotoja, ja tällöin fyysiset vieroitusoireet eivät ole välttämättömiä. (Holmberg 2010: 40.)

Sosiaalisessa riippuvuudessa päihteiden käyttö vaikuttaa ja voi perustua yksilön sosiaalisiin ihmissuhteisiin. Yksilö voi kuulua ryhmään, jossa ryhmän jäseniä yhdistää päihteiden käyttö. Samaan aikaan muut läheiset ihmissuhteet voivat kariutua, koska päihteidenkäyttö ei ole heidän läsnä ollessaan hyväksyttävää. (Holmberg 2010: 40.) Tästä voi seurata riippuvuuksille yleistä häpeää, syyllisyyttä sekä jopa asian salailua. Syyllisyys on toimintaan liittyvä tunne, joka perustuu kokemukseen väärin tehdystä tai tekemättä jätetystä toiminnasta. Syyllisyys lievittyy ja korjaantuu, kun sitä tunteva kokee asian tulleen sovituksi. Häpeän tunteella on enemmän sosiaalisia vaikutuksia, sillä se on sisäisesti sekä ulkoisesti rakentunut tunne, jolloin ihminen kokee riittämättömyyttä ja huonoutta. Ihminen saattaa sulkeutua tai jopa lamaantua toimeettomaksi. (Partanen ym. 2015: 97, 173.) Toisaalta suomalaiset ajattelevat raskaiden töiden tekemisen vaativan raskaat hovit, mikä on vaikuttanut päihteiden käyttöön suhtautumiseen sallivammin tai jopa myönteisemmin (Partanen 2015: 106). Päihteiden käyttämiseen liittyy tiettyjä uskomuksia, arvoja sekä ihanteita. Nämä asiat liittyvät henkiseen riippuvuuteen. Yksilön ajatusmaailma sekä elämäkatsomus ovat iso osa henkistä riippuvuutta (Holmberg 2010: 40).

5.4 Päihdetyön kehitys Suomessa

Päihdetyöksi luokitellaan kaikki se työ, jota päihteistä aiheutuvien haittojen ehkäisemiseksi ja hoitamiseksi tehdään. Tässä työssä yksi tärkeimmistä työvälineistä on kohdata ihminen vuorovaikutuksessa, joka on avoin ja tasavertainen. Kokonaisvaltaisesti ajateltuna hoitotyön keskeisimpiä tavoitteita ovatkin terveyden edistäminen ja sen ylläpitäminen. (Partanen ym. 2015: 192.) Tarkastellessa päihdetyön kehitystä suomalai-

sessä yhteiskunnassa voi sen tärkeimmät avainkäännekohtat jaotella kolmeen ajanjaksoon, joista kaksi ensimmäistä ajoittuu 1900–1940- sekä 1950–1980-luvuille. Kolmas ajanjakson alku on 1990-luvulla ja jatkuu edelleen.

5.4.1 1900–1940-luku

Vuosina 1900–1940 Suomessa elettiin muutosten ja kehitysten aikaa, joka keskittyi erityisesti päihdepolitiikkaan ja sosiaaliseen hallintaan. Kieltolain astuessa voimaan vuonna 1917 alkoivat sen vaikutukset näkyä nopeasti ja laaja-alaisesti. Tällä ajanjaksolla alkoholin käyttö oli täysin kiellettyä, mikä muutti yhteiskuntaa radikaalisti. Alkoholitit nähtiin usein irtolaisina, joilla ei ollut kykyä huolehtia itsestään vaikkakin sosiaalinen ilmapiiri painotti yksilön vastuuta omasta elämästään. (Kuusisto & Ranta 2020: 117–118.)

Tilanne muuttui köyhäinhuoltolain tullessa voimaan vuonna 1922, minkä tarkoituksena oli järjestää apua köyhille sekä kodittomille. Tämän lain ajatellaan olevan ensimmäinen merkittävä osa sosiaalisen turvaverkon rakentamisessa. 15 vuotta kieltolain voimaan astumisen jälkeen koettiin uusi merkittävä muutos: vuonna 1932 väkijuomalaki alkoi mahdollistaa alkoholin käyttöä sekä myyntiä tiettyjen raamien sisällä, ja tätä valvoi Oy Alkoholiliike Ab. Tänä ajanjaksona hoitojärjestelmät kehittyivät rintarinnan lainsäädöksen kanssa. 1920-luvulla mielisairaalat olivat hoitopaikkojen keskiössä, kun taas 1930-luvulla pakkohoidon lisäksi työlaitokset ja vapaaehtoinen hoito nostivat päätään. AA-liike rantautui Suomeen 1940-luvulla, jolloin myös hoitopaikkojen tarve kasvoi. Nykyajan sosiaalihuolto otti ensiaskeleet vuonna 1936, jolloin huoltolait astuivat voimaan, minkä lisäksi ja osittain seurauksena Suomeen saatiin myös ensimmäinen huumausainneiden käyttöä ja leviämistä hallitsemaan pyrkivä laki eli huumausainelaki. (Kuusisto & Ranta 2020: 119–120.)

Pohtiessamme 1900–1940-luvun sosiaalista tilannetta Suomessa näyttäytyy se mielestämme monimutkaiselta ja haastavalta, esimerkiksi siksi, että alkoholin käytön hallintaan kiinnitettiin paljon huomiota. Vaikka se nähtiin yhtenä monista sosiaalisista ongelmista ei alkoholin haitallista käyttöä nähty kokonaan erillisenä ilmiönä. Myös sodan vaikutukset olivat todennäköisesti vielä nähtävissä, mikä heijastui merkittävästi ihmisten elämään esimerkiksi heidän sosiaalisen asemansa kautta. Alkoholin käytön ja saannin tiukka kontrollointi nähtiin tapana yrittää hallita näitä haasteita.

5.4.2 1950–1980-luku

Sosiaalisen hallinnan ja päihdepolitiikan osalta 1950–1980-lukuja pidetään merkittävien muutosten aikana: ajanjakson aikana otettiin ensimmäiset askeleet kohti modernia päihdepolitiikkaa. PAV-lain voimaan tulo oli yksi näistä askeleista vuonna 1961, ja tämä loi puitteet päihdehuollon kehitykselle. (Kuusisto & Ranta 2020: 120–121.)

Ensimmäinen huumeaalto tuli Suomeen ryminällä 1960-luvulla, jolloin huumeidenkäyttö levisi erityisesti nuorten keskuudessa ja vaikutti näin ollen yhteiskunnallisen keskustelun käymiseen vilkkaana. Huumausainelaki pyrki vastaamaan tähän uuteen haasteeseen. Samaan aikaan PAV-lain osittaisuudistus vuonna 1975 toi mukanaan uusia valvontakäytäntöjä ja tehosti päihdehuollon toimia. (Kuusisto & Ranta 2020: 122–125.)

1970-luvun alussa Marraskuun liike toi esiin yhteiskunnan vastuuta ajavan politiikan. Keskustelu syrjäytymisestä alkoi voimistua, ja yhteiskunta alkoi etsiä keinoja auttaa heikoimmassa asemassa olevia. Tässä vaiheessa myös avohuollon palvelut alkoivat kehittyä ja monipuolistua, ja hoito- ja työmenetelmät lisääntyivät. 1980-luvulla hyvinvointivaltio alkoi kehittyä kohti universalismia. Sosiaalihuoltolaki (710/1982) ja päihdehuoltolaki (41/1986) olivat merkittäviä askelia kohti kattavampaa sosiaaliturvaa. Näiden lakien myötä päihdehuolto siirtyi sosiaalihuollon alaisuuteen, mikä vahvisti osaltaan päihdehoidon asemaa ja siihen käytettäviä resursseja. (Kuusisto & Ranta 2020: 126.)

5.4.3 1990-luvulta nykypäivään

Yhteiskunnallisessa ilmapiirissä 1990-luvun lama toi mukanaan lisääntyneen eriarvoisuuden. Köyhyys kasvoi, ja monet kokivat taloudellisten vaikeuksien lisääntyvän. Toisen huumeaallon myötä (1990–2000) alkoholinkulutus, lääkkeiden väärinkäyttö sekä sekakäyttö lisääntyivät. Tämän takia Suomessa otettiin käyttöön ”haittoja vähentävä”-hoito, jonka tavoitteena oli ensisijaisesti vähentää päihteidenkäytöstä johtuvia yksilöllisiä sekä yhteiskunnallisia haittoja. 2000-luvun alkupuolella lainsäädännön osalta otettiin kuitenkin edistysaskeleita, kun asiakaslaki (812/2000) vahvisti asiakkaiden oikeuksia sosiaalipalveluissa ja huumausainelaki (1397/2008) sääti entistä tarkemmin huumeaineiden käytöstä ja hallussapidosta. (Kuusisto & Ranta 2020: 127–129.)

Laman jälkeen niukkuuden aika vaikeutti palveluihin pääsyä, ja pirstaleiset palvelut loivat integraation tarvetta. Päihdehoito medikalisoitui, mikä osaltaan lisäsi lääketieteen

alaisuudessa oloa. Samoihin aikoihin sosiaalityö kehittyi ja vahvistui itsenäisenä tieteenalana, korostaen tutkittua tietoa sekä ammattikäytäntöjä. (Kuusisto & Ranta 2020: 130.)

Näiden kehityskulkujen myötä Suomessa on julkaistu vuonna 2021 päihde- ja riippuvuusstrategia, joka ohjaa kokonaisvaltaisemmin riippuvuuksista johtuvien riskien, haittojen ja ongelmien ennaltaehkäisyä sekä hoitamista (Sosiaali- ja terveysministeriö 2021: 4). Nykypäivänä tiedostetaan päihderiippuvuuden olevan yhteydessä laaja-alaisesti terveyteen, turvallisuuteen sekä taloudelliseen ja sosiaaliseen hyvinvointiin. Tämän vuoksi Suomen päihde- ja riippuvuusstrategia on tehty yhteistyössä eri valtioneuvostotason strategioiden, ohjelmien ja hankkeiden kanssa. Voimassa olevan strategian lähtökohtana onkin perus- ja ihmisoikeuksien turvaaminen, päihde- ja riippuvuusilmiöiden yhtymäkohtien tunnistaminen sekä sukupuolten tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden edistäminen. Näiden asioiden perusteella ovat strategian viisi pääpistettä seuraavanlaiset:

- päihteitä käyttävien, riippuvuushaittoja kokevien ja päihdepalveluiden piirissä olevien ihmisten sekä heidän läheistensä oikeuksien toteutumisen vahvistaminen,
- yhteistyön, tiedonkulun, asiantuntemuksen ja tietoperustan vahvistaminen,
- alkoholi-, huumausaine-, tupakka- ja nikotiini- sekä rahapoliittisen toiminnan tehostaminen,
- saatavuuden, saavutettavuuden ja laadun varmistaminen ehkäisevän päihdetyön sekä päihde- ja riippuvuuspalveluiden osalta,
- päihde- ja riippuvuusasiantuntemusyhteistyön varmistaminen valtioneuvostotasolla. (Sosiaali- ja terveysministeriö 2021: 8–9.)

6 Opinnäytetyön toteutus

6.1 Tutkimuskysymykset

Asunnottomuus luo epävarmuutta ja stressiä, mikä voi johtaa haitallisen päihteidenkäytön aloittamiseen sekä sen lisääntymiseen. Vailla vakinaista asuntoa elävät ihmiset saattavat käyttää päihteitä selviytyäkseen vaikeista olosuhteista ja lievittääkseen ahdistusta. Vailla vakinaista asuntoa olevat sekä päihteitä käyttävät ihmiset jäävät usein ilman tarvitsemiaan palveluita, jota palveluiden hajanaisuus ja vaikea saavutettavuus edesauttavat. (Al-Tameemi 2023: 13–14.) Näitä palveluita ovat esimerkiksi:

- hätä- ja tilapäismajoitukset, joiden tavoitteena on tarjota turvallinen paikka yöpymiselle ja lyhytaikaiselle asumiselle,
 - ruoka- ja hygieniahuollon palvelut, jotka keskittyvät tarjoamaan maksuttomasti tai pientä rahallista korvausta vastaan mahdollisuuden ruokailuun ja peseytymiseen,
 - terveyspalvelut, kuten ensiapu ja mahdollinen jatkosairaanhoito,
 - mielenterveyspalvelut, jotka tarjoavat mielenterveyttä ylläpitävää tukea sekä tukea jo oleviin mielenterveyden haasteisiin,
 - päihdepalvelut, jotka vastaavat ehkäisevästä, haittoja vähentävästä ja kuntouttavasta päihdehoidosta, mihin voi sisältyä päihdevieroitus sekä -kuntoutus avopalveluissa tai laitoshoidona. Opioidikorvaushoito on myös päihdepalveluiden alaista.
 - Sosiaali- ja terveyspalveluiden ohjaus ja neuvonta, joka on mahdollista myös edellä mainituissa palveluissa sekä siihen keskitetyissä toimipisteissä sosiaali- ja terveyspalveluissa.
- (Sosiaali- ja terveysministeriö 2024.)

Opinnäytetyömme tarkoituksena on tutkia, havainnoida ja pyrkiä selvittämään asumistilanteen sekä asunnottomuuden merkitystä muun muassa yksilön haitalliseen päihdeidenkäyttöön. Tavoitteenamme on myös tarkastella muita mahdollisia lieveilmiöitä, joita yksilö elämäntilanteensa vuoksi kokee sekä kohtaa. Tutkimuskysymyksemme on näin ollen tavoitteemme mukaisesti seuraavanlaiset:

Millaisia merkityksiä asunnottomuudella on tai on ollut päihdeidenkäyttöön?

Millaisia lieveilmiöitä asunnottomuudella ja päihdeidenkäytöllä on tai on ollut?

6.2 Tutkimusympäristö Vepassa

Tutkimusympäristönä opinnäytetyössämme toimi Vva ry:n ylläpitämä Vepa–Vertais- ja vapaaehtoistoiminnan keskus, joka on matalan kynnyksen palvelu ja avoinna kaikille ihmisille taustoista tai asuinkunnasta riippumatta. Vepa tarjoaa kävijälleen levähdyspaikan, ruoan, mahdollisuuden saada tukea eri palveluihin hakeutumisessa sekä muun muassa puhelimen viranomais- tai palveluasointia varten. Vepan kautta voi varata ajan muun muassa asumisneuvojalle tai maahanmuuttoasiat tuntevalle työntekijälle. (Vva ry 2024c.)

Opinnäytetyömme tutkimus- ja haastatteluaineiston keruun suoritimme Vepassa. Ensimmäisessä kohderyhmänä aineistonkeruussa olivat Vepassa asioivat kävijät, mutta koska etukäteen ei ollut varmuutta haastateltavien määrästä tai haastattelujen sisällön laadusta, optiona oli myös haastatella Vepassa työskenteleviä vertaisohjaajia ja näin ollen

saada heidänkin näkökulmansa tutkimukseen ja tutkimuskysymyksiin. Tähän emme kuitenkaan päätyneet, sillä saimme mielestämme tarpeeksi haastateltavia kävijöiden keskuudesta.

Vepan henkilökunnan mukaan kohtaamispaikassa käy päivittäin noin 70–100 ihmistä, ja heidän arvionsa on, että väkimäärä tulee tulevaisuudessa edelleen kasvamaan. Heidän näkemyksensä mukaan poliittiset ja taloudelliset toimenpiteet, kuten sosiaaliturvan leikkaukset sekä Helsingin kaupungin omistamien asuntojen vuokrien korotukset tulevat vaikuttamaan sekä häättöihin että näin ollen myös asunnottomuuden kasvuun. Huolenaiheena henkilökunnalla oli myös Vva ry:lle osoitetun vuosittaisen STEA-rahoituksen pieneneminen; heidän mukaansa tämä tulee suoraan vaikuttamaan ruohonjuurita-son työhön ja sen resursseihin.

6.3 Tutkimusmenetelmät

Opinnäytetyön tutkimusstrategiaksi valitsimme laadullisen, eli kvalitatiivisen tutkimuksen, sillä kartoitettaessa ihmisten kokemuksia ja niiden merkitystä on laadullisten tutkimusmenetelmien käyttö perusteltua. Laadullisessa tutkimuksessa ei haeta yleistettävyyksiä, vaan tutkimuksen tulokset ovat ainutlaatuisia ja koskevat vain tätä kyseistä opinnäytetyötä. (Tuomi 2007: 97.)

Aineiston hankinta- sekä tutkimusmenetelmänä käytettiin teemahaastatteluja, jotka toteutettiin yksilö-, pari- tai ryhmähaastatteluina. Teemahaastattelu on puolistrukturoitu menetelmä, jossa kysymysten asettelu voi vaihdella, mutta teema-alueet ovat jokaiselle haastateltavalle samat. Tämä antaa haastateltavalle tilaisuuden kertoa kokemuksistaan ja ajatuksistaan vapaammin sekä monipuolisemmin kuin täysin strukturoitu haastattelu- menetelmä. (Hirsjärvi & Hurme 2022: 48; Puusa 2020b: 111; Ojasalo & Moilanen & Ritalahti 2014: 108.) Tällaisen haastattelumenetelmän avulla yksilön omat kokemukset ja näkemykset tulivat esille syvällisemmin kuin esimerkiksi kyselylomaketta käyttämällä, ja haastateltavan oma ääni pääsi paremmin kuuluviin.

Puolistrukturoidun haastattelun ydinajatuksena on kannustaa haastateltavaa vastaamaan kysymyksiin omin sanoin sekä antaa myös haastattelijalle mahdollisuus täsmentää tai muuten selventää saatuja vastauksia, jolloin mahdollisille virhetulkinnoille jää vähemmän tilaa (Hirsjärvi & Hurme 2022: 35.). Näitä teemahaastatteluja varten muodos-

timme puolistrukturoituja kysymyksiä sekä teoriaan että tutkimuskysymyksiimme nojaten. Haastattelurunko sisälsi 25 kysymystä, joita sovelsimme haastattelutilanteen tarpeen mukaan. Haastateltavat vastasivat pääasiallisesti kaikkiin heille esitettyihin kysymyksiin.

Haastattelujen aineisto kerättiin äänitystä käyttämällä, minkä jälkeen aineisto litteroitiin, eli käännettiin puheesta tekstiksi, helpommin tutkittavaan ja analysoitavaan muotoon. Tutkimukseemme haastateltavat Vepan kävijät säilyttivät anonymiteettinsa, sillä emme keränneet heistä heidän äänensä lisäksi mitään tunnistettavia tietoja sekä haastattelu-, analyysi- että tulosten julkistusvaiheessa heistä käytettiin toisistaan erottelevia koodeja, kuten H1- H10.

6.4 Aineiston hankinta ja sisällönanalyysi

Tutkittava aineisto hankittiin vieraillemalla Vva ry:n organisoimassa Vepassa syksyllä 2024. Vierailut ajoittuivat syys- lokakuun vaihteeseen ja tapahtuivat yhdistyksen tiloissa Helsingin Pasilassa toimipaikan aukioloaikojen puitteissa kolmena eri käyntikertana. Vierailimme Vepassa ensimmäisen kerran noin viikkoa ennen ensimmäistä haastattelukertaa, jolloin veimme paikan päälle esitteitä tulevista vierailuistamme sekä tutustumme Vepan tiloihin. Ensimmäisenä haastattelupäivänä saimme myös opastetun kierroksen Vepan työntekijältä, joka kertoi keskuksen toiminnasta laajasti.

Ennen haastattelujen toteuttamista olimme tehneet haastattelurungon, joka sisälsi tietosuojaan liittyvät asiat, jotka kävimme haastateltavien kanssa läpi ennen haastattelun aloittamista sekä osan haastattelukysymyksistä, mikä tuki haastattelujen toteuttamista. Haastattelut nauhoitettiin nauhurilla ja aineistoa kertyi noin 3,5 tunnin mittaisesti, mikä tämän jälkeen litteroitiin helpommin analysoitavaan tekstimuotoon. Olimme tietoisia nauhoitteen sisältävän puheäänien olevan tunnistetieto, minkä vuoksi aineiston muuttaminen tekstimuotoon oli myös ensiarvoisen tärkeää.

Haastattelut toteutettiin kolmella eri vierailukerralla, jotka tapahtuivat tutustumiskäynnin jälkeen. Haastatteluihin osallistui yhteensä kahdeksan (8) Vepan kävijää. Osa haastatteluista toteutettiin pari- tai ryhmähaastatteluina kävijöiden toiveiden mukaisesti. Kaikki henkilöt, joita lähestyimme haastattelun tiimoilta, osallistuivat haastatteluun, olivat kiinnostuneita aihevalinnastamme sekä olivat otettuja siitä, että osoitamme kiinnostusta kyseistä asiakasryhmää kohtaan.

Aineiston keruun ja haastateltavien määrään vaikutti se, ettemme lähestyneet henkilöitä, jotka olivat selkeästi päihtyneitä tai joiden kanssa meillä ei ollut yhteistä kieltä. Haastattelut tehtiin Vepan yleisissä tiloissa, sillä henkilökunnalla ei valitettavasti ollut osoittaa haastatteluille muuta, yksityisempää tai rauhallisempaa tilaa. Suurin osa haastatteluista saatiin saatettua loppuun ilman häiriötekijöitä. Jos häiriöitä ilmeni, keskeytettiin haastattelutilanne, kunnes tilanne jälleen rauhoittui. Haastattelujen kestot vaihtelivat 20 minuutista vajaaseen tuntiin ollen keskimäärin 40 minuutin mittaisia.

Haastattelukysymykset ja tutkimuksen teemat käsittelivät muun muassa haastateltavan asumistilannetta ja siihen vaikuttaneita tekijöitä, päihteidenkäyttöä ja sen suhdetta asunnottomuuteen, mielipiteitä ja kokemuksia palvelujärjestelmästä, kokemusta osallisuudesta ja tulevaisuuden näkymistä sekä henkilöiden omaa käsitystä omasta elämäntilanteestaan ja siihen vaikuttamisesta. Haastattelun runko ja haastattelukysymykset ovat tämän opinnäytetyön lopussa liitteenä.

Haastatteluja toteutettaessa havainnoimme, että osalle haastateltavista osa kysymyksistä tai kysymyksenasetteluista oli vaikeasti ymmärrettävissä, jolloin jouduimme muotoilemaan kysymyksiä niin sanotusti kansankielisemmiksi. Havainnoimme myös, että haastateltavamme olivat pääosin innostuneita puhumaan kanssamme, osa hyvinkin avoimesti. Osalle haastateltavista jotkin kysymykset tuntuivat olevan arkoja ja häpeänkin tunteita herättäviä, jolloin joko emme saaneet vastausta kysymykseen tai haastateltavalla meni hetken aikaa sulatella sekä kysymystä että sen herättämiä ajatuksia ja tunteita.

Tutkimusaineistoa, jota haastattelututkimuksesta saatiin, analysoitiin laadullisin menetelmin. Käytimme tutkimuksen analyysimenetelmänä teemoittelua. Laadulliselle aineistolle on tunnusomaista tehdä havaintojen luokittelu, jossa analyysiyksiköitä ryhmitellään ennalta määriteltyihin kategorioihin tai epämääräisemmin samankaltaisuuksien mukaan. Havaintojen luokittelua voidaan kutsua myös teemoitteluksi, jonka pohjana voi toimia koodaus tai aineiston kvantifiointia. (Puusa 2020a: 152.)

Menetelmänä teemoittelu viittaa aineiston analyysivaiheessa siihen, että tarkastelumme kohteena olevista vastauksista keskityimme tarkastelemaan piirteitä, jotka olivat yhteisiä usealle haastateltavalle, eli aineistosta etsittiin muun muassa yhteneväisyyksiä ja haastateltavien puheissa toistuvia teemoja. Pyrimme yhdistelemällä aineistoa löytä-

mään samankaltaisuuksia tai säännönmukaisuuksia. Pyrimme löytämään tutkimusongelman kannalta olennaiset aiheet ja vertailemaan tiettyjen teemojen esiintymistä ja ilmenemistä aineistossa. (Puusa 2020a: 152–153.) Tämä toteutettiin keräämällä yhteen kutakin teemaa koskevat litteroidut tekstikohdat. Perustelemme analyysimenetelmämme valintaa sillä, että haastattelumme ollessa puolistrukturoitu, oli teemoittelun avulla mahdollista löytää avoimista vastauksista uusia, tutkimuksemme kannalta tärkeitä teemakokonaisuuksia, minkä lisäksi pyrimme saamaan aineistosta esille tiivistetyn ja yleistävänkin kuvauksen.

Litteroituja, eli tekstimuotoon käännettyjä haastatteluita on jouduttu pelkistämään muun muassa ilmaisujen osalta. Pelkistämisen avulla on tavoiteltu sanoja, lauseita tai merkityksiä, jotka olivat tutkimuksen kannalta merkityksellisiä. Aineistosta karsittiin informaatio, joka ei ole tutkimuksen kannalta olennaista, jolloin jäljelle jäi vain tärkeä tutkimuksen kannalta merkityksellinen informaatio. (Vilka 2015: 164.) Tutkimustuloksia esitellessä käytetään sitaatteja elävöittämään tekstiä. Sitaattien käyttötarkoituksena tutkimuksessamme on antaa lukijalle havainnollistavia esimerkkejä sekä tuoda haastateltavan oma ääni kuuluviin.

6.5 Opinnäytetyön luotettavuus ja eettisyys

Tutkimusetiikalla tarkoitetaan yleisesti sovittuja pelisääntöjä suhteessa muun muassa kollegoihin, tutkittavaan kohteeseen, työn toimeksiantajiin sekä yleisöön (Vilka 2015: 41). Tutkimusetiikka voidaan määritellä myös tutkijoiden ammattietiikaksi, johon kuuluvat eettiset periaatteet, normit, arvot ja hyveet, joita tutkijan tulee työssään noudattaa (Kuula 2006: 23). Hyvän tieteellisen käytännön peruseriaatteisiin kuuluvat luotettavuuden lisäksi myös rehellisyys, arvostus sekä vastuunkanto (Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2023:12). Eettisesti hyvä tutkimus sisältää lisäksi tieteellisiä taitoja, tietoja ja hyviä toimintatapoja itse tutkimuksen teossa (Kuula 2006: 34).

Hyvään tieteelliseen käytäntöön kuuluu myös tutkijan ja tieteellisten asiantuntijoiden noudattama rehellisyys ja tarkkuus tutkimustyössä sekä tutkimuksen tulosten esittämisessä ja arvioinnissa. Lisäksi on hyvän tieteellisen tutkimuksen mukaista, että tutkimus on suunniteltu, toteutettu sekä raportoitu yksityiskohtaisesti ja noudattaen tieteelliselle tiedolle asettuja vaatimuksia. Tutkimusetiikka kulkee mukana koko tutkimusprosessin, aineiston keruun sekä sen analysoinnin ajan, minkä lisäksi tutkijat tekevät omaa tutki-

mustyötään koskevat eettiset ratkaisut ja vastaavat niistä. Tutkijan tehtävänä on noudattaa parhaansa mukaan yhteisesti sovittuja periaatteita omassa tutkimustyössään. (Kuula 2006: 26, 34–36; Vilkkä 2015: 41.)

Olemme tässä opinnäytetyössä huomioineet edellä mainittujen tutkimuseettisten periaatteiden lisäksi myös ihmiseen kohdistuvan tutkimuksen eettisiä periaatteita. Tutkimuseettisen neuvottelukunnan julkaisemat ohjeet ottavat kantaa henkilötietojen käsitteilyyn tutkimuksessa, yksityisyyden suojaan tutkimusjulkaisuissa, tutkimusaineiston avoimuuteen, tutkittavan kohteluun ja oikeuksiin sekä suostumukseen osallistua tai olla osallistumatta tutkimukseen. (Arene 2019: 9.)

Haastatteluihin osallistuvilla henkilöillä tuli olla tieto omista oikeuksistaan sekä siitä, miten ja millä tavalla keräämäämme tietoa käytettiin. Yksi tärkeimmistä asioista oli haastateltavien anonymiteetin toteutuminen. Ennen haastattelua kävimme läpi jokaisen kanssa opinnäytetyömme sisällön, tutkimuksemme tavoitteet sekä aineiston keruussa käyttämämme menetelmät. Jokaiselle haastateltavalle kerroimme heidän oikeudestaan pysyä anonyymina tutkimuksemme kaikissa vaiheissa sekä tarvittaessa keskeyttää haastattelu niin halutessaan. Painotimme vaitiolovelvollisuuttamme koskien haastateltavia ja heidän kertomaansa.

Haastateltavilta saatua aineistoa käytettiin vain tähän tutkielmaan, ja aineistoon oli pääsy vain tämän opinnäytetyön tekijöillä. Haastateltavien sukupuolta, ikää tai muita tunnistettavia tietoja ei kerätty tai käytetty tutkielmassa, sillä koimme, ettei näillä ollut lopullisten tulosten kannalta merkitystä, sillä emme tehneet tutkielmaamme esimerkiksi nuorista aikuisista tai nais erityisestä näkökulmasta. Haastatteluaineisto ja siitä tehdyt litteroinnit tullaan hävittämään kokonaisuudessaan tutkielman valmistuttua hyväksytysti.

Haastateltavien ollessa heikossa yhteiskunnallisessa asemassa, eli joko nykyisiä tai aiemmin asunnottomuudesta kärsineitä henkilöitä, oli haastattelun ja tutkimuksen eettisyyteen kiinnitettävä erityistä huomiota. Jokainen haastateltava on oman elämänsä paras asiantuntija, ja heidän kokemustaan, tietämystään ja mielipiteitään tulee kunnioittaa. Tätä pyrimme esimerkiksi olemuksellamme ja kommunikoinnillamme viestittämään myös haastateltavillemme.

Haastatteluihin valittiin vain sellaisia Vepan kävijöitä, jotka eivät olleet haastattelutilanteessa kliinisesti päihtyneitä. Jouduimme mahdollisesti toisinaan myös luottamaan haastateltavan omaan sanaan siitä, kokiko hän olevansa haastattelukuntoinen. Jos olimme havainneet haastateltavan olevan kovasti päihtynyt haastattelu olisi keskeytetty, sillä olisi ollut epäeettistä haastatella mahdollisesti arkaluonteisista asioista henkilöä, joka voisi katua kertomaansa myöhemmin.

Pyrimme kaikessa tutkimukseen liittyvässä työssämme yhdenvertaiseen, osallisuutta sekä haastateltavan itsemääräämisoikeutta tukevaan toimintaan, jossa kiinnitimme erityistä huomiota asiakaskunnan muuta valtaväestöä haavoittuvampaan sekä heikompaan sosiaaliseen asemaan. Tärkeitä arvoja työssämme olivat myös haastateltavien syrjimättömyys sekä heidän yksityisyyden suojansa.

Luotettavuutta arvioidessamme olemme pohtineet saamamme aineiston luotettavuutta, eli ovatko haastateltavat vastanneet rehellisesti heiltä kysytyihin kysymyksiin koskien heidän elämäänsä. Vaikka haastattelutilanteissa ja aineiston analysoinnissa ei herännyt epäilyksiä aineiston todenperäisyyttä koskien, koemme tämän esille oton tärkeäksi. Ajattelempa, että haastateltavien kertoman rehellisyyteen voisi vaikuttaa muun muassa häpeä omasta tilanteestaan, pelko sekä muut tilanteessa tai Vepassa läsnä olevat henkilöt. Osa haastateltavista kertoi myös käyttävänsä päihteitä päivittäin, mikä voi vaikuttaa heidän kykyynsä muistaa asioita.

7 Tulokset

7.1 Asunnottomuuskokemukset, niiden kesto ja toistuvuus

Aloitimme jokaisen haastattelun kysymällä, millainen haastateltavan asumistilanne sillä hetkellä on. Kaikki kahdeksan haastatteluihin vastannutta ovat tällä hetkellä vailla vaki-naista asuntoa. Kuusi heistä majoittuu asunnottomille tarkoitetuissa majoitusyksiköissä. Näistä kahdella on oma huone Vva ry:n organisoimassa pitkäaikaisasunnottomille suunnatussa tilapäismajoitusyksikkö Tuvassa ja neljällä Hietaniemenkadun palvelukeskuksessa. Yksi vastanneista majoittuu lähisukulaisten sekä ystävien luona. Yksi haastateltavista ei halunnut vastata kysymykseen, joka käsitteli tämänhetkistä majoitustilannetta.

Kysyimme haastateltavilta heidän asunnottomuustilanteidensa kestosta sekä siitä, onko asunnottomuus ollut heidän elämässään toistuvaa. Kuudella haastatteluun vastanneista on useita asunnottomuuskokemuksia elämänsä aikansa ja kahdella kyseessä on ensimmäinen kerta vailla vakinaista asuntoa. Asunnottomuusjaksot vaihtelivat kes- ton ja toistuvuuden osalta. Yksi vastanneista kertoi omaavansa laitostaustaa, tätä kuitenkaan tarkemmin avaamatta. Kahdeksasta haastateltavasta pisin yhtäjaksoinen asunnottomuusjakso oli kuusi vuotta, kun taas yksi haastateltavista oli haastatteluhet- kellä ollut vailla vakinaista asuntoa kaksi vuorokautta. Osa vastanneista, joilla asutto- muusjaksot ovat olleet toistuvia, on asunut jaksojen välissä omassa asunnossa, missä asumismuotona on ollut esimerkiksi tuettu asuminen.

Mulla oli säätiöllä kämppä, mut se meni tossa alkuvuodesta ku tapahtu semmone juttu mist mä en halua puhuu. Mut tota, tukka pystyssä katuja tallaan. (H2)

7.2 Syitä asunnottomuuteen

Syitä asunnottomuuteen on useita, ja olimme kiinnostuneita kuulemaan haastatelta- vilta, millaisia syitä he asunnottomuudelleen kokevat olevan. Asunnottomuuteen johta- neita syitä haastateltavilla oli taloudellisten asioiden huono hoito, liian korkea vuokra suhteutettuna pieneen eläkkeeseen, häätö tai vapautuminen vankilasta ilman vakituista asuntoa. Yksi vastaajista oli päättänyt lähteä vapaaehtoisesti kodistaan asumisolosu- hteiden oltua hänen mukaansa epämieluisat. Näiden lisäksi kolme vastaajaa mainitsi yh- deksi asunnottomuuden syyksi päihteidenkäytön.

7.3 Elämänhallinta ja sen haasteet

Koska yksi opinnäytetyömme keskeisiä käsitteitä on elämänhallinta, koimme äärimmäi- sen tärkeäksi ja tutkimuksen kannalta olennaiseksi kysyä haastateltavilta, millaisia elä- mänhallinnan haasteita heillä kyseisellä hetkellä asunnottomana on. Elämänhallintaan liittyviksi haasteiksi osa vastaajista mainitsi muun muassa rahan saannin sekä sen riit- tävyyden perustarpeista huolehtimiseen. Perustarpeista huolehtiminen, kuten mahdolli- suus peseytymiseen, koettiin toisinaan haastavaksi.

Kyllähän se on lähteny aika käsistä toi elämänhallinta. Mä oon aina sa- nonu ihmisille et kannattaa elää päivä kerrallaa. Mä en viittis hirveesti tehdä mitää pitemmän ajan suunnitelmia ku koskaa ei tiedä mitä nurkan ta- kan tapahtuu. (H6)

Eräs vastaaja koki priorisoivansa päihteiden hankkimisen ruuan ostamisen yli, ja yksi haastateltava mainitsi rikosten tekemisen olevan yhtenä haasteena. Pullojen kerääminen rahan saamiseksi sekä maasta noukittujen tupakantumppien polttaminen rahan puutteessa olivat yhdelle haastateltavista arkipäivää. Eräs haastateltava kertoi, ettei virallisten asioiden hoitaminen ole priorisoituna, jolloin niiden edistäminen jää viime tippaan. Kuitenkin osa haastateltavista kertoi, ettei oma elämäntilanne ole vaikuttanut elämänhallintaan tai esimerkiksi perustarpeista huolehtimiseen.

Rahattomuus on iso haaste, ja se on syönyt aika paljon miestä. (H4)

Elämänhallintaan liittyen kysyimme haastateltavilta heidän päivärytmistään tai onko sellaista. Suurin osa ei halunnut tai osannut vastata kysymykseen ja eritellä päivänsä kulkua. Saaduista vastauksista kuitenkin ilmeni, että rakennetusta päivärytmistä pyritään pitämään kiinni.

Ku mä palvelukeskukses asun. Me aamul herätään ni mä käyn aamupalalla, sit mä käyn tupakalla, käyn saunassa pesulla, en ihan joka päivä mut melkein. Sitte pistän puhtaat vaatteet päälle ja lähen tv-huoneeseen istuskelee. Nähää tuttujen kans siinä ja höpötellää ja katotaan töllöö. Meil on omanlainen päivärytmi siel. Ja mä oon aina tykänny siit rytmistä. (H2)

7.4 Rikollisuus asunnottomuuden lieveilmiönä

Oon yhden miehen rikosaalto pahimmillaan. (H4)

Kyllähän mä joudun kaupast aina sillon tällön varastaa. (H5)

Kysyimme haastateltavilta heidän suhdettaan muun muassa päihteidenkäytöstä tai elämäntilanteestaan johtuvaan rikollisuuteen sekä tekijänä että uhrin asemassa. Vain yksi haastateltavistamme ei ollut sanojensa mukaan tehnyt rikoksia tai ollut sellaisen uhrina. Kuusi vastaajaa kertoi rikollisesta toiminnastaan, jota oli joko ollut aiemmin tai joka jatkui edelleen. Tällaista ovat muun muassa ruuan, alkoholin sekä vaatteiden näpistys tai varastaminen joko myytäväksi tai omaan käyttöön. Huumeiden myynti, välitys tai velaksi ostaminen tuli ilmi neljän haastateltavan vastauksissa. Kahden haastateltavan vastauksissa tuli esille se, että vaikka rikoksia ja näpistyksiä on aiemmin tehty, niitä nykyään pyritään välttämään. Kolme haastateltavaamme kertoi joutuneensa väkivaltarikoksen uhriksi.

Mua on paljon lyöty, hakattu. Mä en oo pahempi tehny mitää. Mä oon aina ollu se hyvä puoli, mut nyt alkaa pikku hiljaa olla aika ääri rajoilla. Mut just ryöstettii aika pahasti, mult vietiin pankkikortit kaikki, oon ollu kaks kuukaut ilman rahaa, mul ei oo tupakkaa, ei puhelinta. Ei täs oo enää paljoo elämäniloo. (H3)

7.5 Asunnottomuuden merkitys päihteidenkäyttöön

Yksi opinnäytetyömme tärkeimmistä tutkittavista ilmiöistä on, millaisia merkityksiä asunnottomuudella on ollut sitä kokevien päihteidenkäyttöön. Vastauksissa oli hienoista hajontaa, sillä kaksi vastaajaa koki päihteidenkäytön lisääntyneen ja kolmen vastaajan kokemus oli, ettei asunnottomuudella ole ollut merkitystä päihteidenkäyttöön lisäävästi tai vähentävästi. He nostivat esille tosin sen, että päihteidenkäyttö on muuttunut käytettävien päihteiden sekä käyttötilanteiden osalta. Yksi vastaaja kertoi päihteidenkäyttönsä vähentyneen saatuaan tiedon laitospaikkoihin pääsystä. Yksi vastaaja mainitsee käyttävänsä vain alkoholia, jota tiedostaa käyttävänsä pahan olon iskiessä.

Halusimme kuulla haastateltaviltamme, millaisia päihteitä he käyttävät, jos käyttävät, sekä niiden käyttötiheydestä. Vastauksista ilmeni, että jokainen haastateltavamme käyttää jotain päihdettä, joko laillista tai laillista. Myös lääkkeiden väärinkäyttöä ilmeni. Kolme haastateltavaamme oli haastatteluhetkellä opioidikorvaushoidossa, yksi kertoi olevansa alkoholiriippuvainen ja yksi kertoi kokeilleensa elämänsä aikana useita päihteitä, muttei kokenut olevansa riippuvainen yhdestäkään. Kaksi haastateltavaamme kertoivat käyttävänsä kannabista, joka toimi kipulääkkeenä toiselle ja jonka käyttö oli päivittäistä tai lähes päivittäistä. Kannabiksen lisäksi toisinaan käytetään myös amfetamiinia tai alfa-pvp:tä, jota sanoo käyttävänsä kaksi vastaajaa. Alfa-pvp:tä kutsutaan myös nimellä ”peukku”. Toinen näistä vastaajista kertoi retkahtaneensa hetki sitten pidemmän päihteettömyysjakson jälkeen ja jatkanut päihteiden käyttöään kokeiltuaan juuri alfa-pvp:tä ensimmäistä kertaa.

Käytän kannabista lähes päivittäin kipuihin, harvoin amfetamiini, peukku silloin tällöin. Siinä se oikeestaan on. Mä oon myynyt, ostanu, käyttäny. Kyllä sitä on tullu kaikennäköstä tehtyy. (H2)

Ku jäin asunnottomaks ni amfetamiini tuli silloin yhes vaihees kuvioihi, aikalailla sen avulla jakso silloin aikoinaan porskuttaa menee ja sit oli kaikennäkösii sählyksiä. Mutta tota nykyä mä tykkään ottaa enemmän iisisti eli mä poltan paukut ja meen johki nurkkaa räplää puhelinta. Paitsi nyt ei oo sitä puhelintakaa ku se varastettii. (H7)

Piristeet sekä niin sanonut ”katubentsot” eli ksalolit mainittiin kolmen haastateltavan puheissa. Ksalolit ovat ulkomailla valmistettuja bentsodiatsepiineja, joiden vaikuttava aine on alpratsolaami, mutta tutkimusten mukaan ksalol-tabletit ovat sisältäneet myös fentanyyliä alpratsolaamin sijasta tai tämän lisäksi. (International Narcotics Control Board 2023.)

7.6 Palveleeko palvelujärjestelmä?

Halusimme kartoittaa haastateltavien kokemuksia palvelujärjestelmästä sekä siitä, kokevatko he tullessa kuulluksi, huomioiduksi ja autetuksi palvelujärjestelmän tai sosiaali- ja terveysalojen ammattilaisten toimesta. Vastauksissa oli sekä yhteneväisyyksiä, mutta myös eroja. Kaikki haastateltavat käyttävät jollain tavalla Helsingin ja hyvinvointialueiden tarjoamia palveluja. Kolmella heistä on oma aikuissosiaalityön sosiaalityöntekijä, kaksi heistä kokee omatyöntekijän vaihtuvuuden olevan suurta. Sosiaalityöntekijän vaihtuvuus on lisännyt heidän kuormitustansa siinä määrin, että he tuntevat, ettei kukaan ota vastuuta heidän asioistaan. Yksi on tyytyväinen omaan sosiaalityöntekijäänsä. Yksi vastanneista tuo esille, ettei koe tulevansa kuulluksi yksilönä, vaikka käyttääkin palveluita aktiivisesti.

Toisella paikkakunnalla olin asunnottomana 2,5 vuotta, siel ei ollu läheskää nii hyvät palvelut ku tääl Helsingis. Meil oli ainoastaan torstaisin vapaaseurakunnan aamiainen, meil ei muuta ollu. Siel kävi porukkaa vauvast vaarii. (H2)

Yksi vastanneista sanoittaa kokevansa palvelujärjestelmän olevan kyllästyneen häneen ja hänen tilanteeseensa, joka näyttäytyy esimerkiksi niin, ettei poliisi enää myönnä hänelle väliaikaista henkilöllisyystodistusta toistuvan tarpeen vuoksi. Samalla haastattelussa tulee ymmärrys palvelujärjestelmää kohtaan joka ”ei voi venyä ja aina auttaa.” Kaksi heistä tuo esiin omatoimisuuden tarpeen, jotta esimerkiksi raha- ja virastoasiat hoituisivat ja yksi kokee asuntoasioihin saatavan avun olevan olematonta.

7.7 Asunnottoman tulevaisuus

Vaikeiden ja haastavien aiheiden vastapainoksi halusimme kysyä, millaisena haastateltavat näkevät tulevaisuutensa sekä millaisia haaveita tai toiveita heillä tulevaisuuden suhteen on. Kolme haastateltavista toivoo kuntouttavan työtoiminnan alkamista, kaksi

vakituisen asunnon saantia sekä päihteiden käytön lopettamista. Yksi kertoo haaveestaan muuttaa ulkomaille, jossa haluaisi adoptoida kulkukoiria ja kasvattaa niitä. Yksi haastateltavista suunnittelee muuttoa toiselle paikkakunnalle pois Helsingistä, koska kokee päihteiden käytön lopettamisen haastavana pääkaupunkiseudulla.

7.8 Ajatuksia yhteiskunnan suhtautumisesta sekä omasta elämäntilanteesta

Puolet vastanneista ei vastannut ollenkaan kysymykseen, joka liittyi heidän omaan näkemykseensä siitä, miten heidän elinympäristönsä sekä yhteiskunta suhtautuu heihin. Muut neljä kertoivat ymmärtävänsä osittain ihmisten negatiivisen suhtautumisen päihteidenkäyttäjiiin, mikä johtuu heidän mukaansa esimerkiksi tietämättömydestä ja ymmärtämättömydestä päihderiippuvuutta ja asunnottomuutta kohtaan. Yksi haastateltavista kertoo saaneensa apua tuntemattomilta ihmisiltä, mikä ”lämmittää sydäntä”. Apu on ollut esimerkiksi vaatteiden pesu tai ruoka-apu. Eräs haastateltavista sanoo; ”jos ympäristö hyväksyisi, olisi helpompaa kuulua yhteiskuntaan.”

Jotkut kattoo alta kulmien ja jotkut ei. Jotkut tulee kysymää et hei ***** tarviiksä oikeesti apuu? Se tuntuu oikeesti aika, noh ku sä oot kuukauden samois vaatteissa ja sit joku suostuu pestä ne. Siitä jo iso rispekti et kylhän se aina ilahduttaa ku joku halua auttaa tai tarjoo ruoan. (H8)

Kartoittaessamme haastateltavien käsitystä omasta elämäntilanteestaan kokevat he oman elämänsä pääsääntöisesti kohtalaisena mutta kuormittavana, yksi kertoo tilanteensa olevan toivoton. Kaksi haastateltavista kertoo oman elämäntilanteensa vaikuttaneen sosiaaliisiin suhteisiin, mikä näyttäytyy muun muassa yhteydenpidon vähenemisenä omiin sukulaisiin sekä jaksamattomuutena tavata heitä. Eräs kokee elämäntilanteensa vuoksi yksinäisyyttä.

Haastattelun lopuksi kysyimme vastaajilta, mitä he haluaisivat sanoa rohkaistakseen ihmisiä, jotka ovat esimerkiksi jääneet asunnottomiksi, kamppailevat päihdeongelman kanssa tai joilla on muilla tavoin haastava elämäntilanne.

Kannattaa ottaa vinkki vaarista, eikä kuunnella muita, jos ei halua. Antaa mennä vaan eteenpäin, päivä se on huomennakin. (H2)

Yrittäkää elää, sinnikkyys, kadun elämä kasvattaa itsepintaisuutta ja sietokykyä. (H4)

Pitäkää lippu korkealla, päivä kerrallaan. (H5)

Jos ei itensä vuoks, nii läheisten. (H7)

Jos haluaa asunnon saada, kannattaa lopettaa kaman vetäminen. (H1)

8 Johtopäätökset

Tutkimuksessa on tullut esiin haastateltavien nykyisten asumisjärjestelyjen olevan vaihtelevia suurimman osan heistä asuessa hätämajoituksessa, minkä lisäksi asutaan tuttavien luona sekä muualla palvelujärjestelmän tarjoamassa väliaikaisasumisyksikössä. Tämä osoittaa väliaikaisten asumisratkaisujen tarpeen vakituisen asunnon puutteen vuoksi. Asunnottomuuskokemusten ajallisten kestojen vaihtelevuus ja määrä viittaavat pitkäaikaiseen elämänhallinnan puutteeseen sekä asumistilanteiden muutosten olevan ajoittain ennakoimattomia ja tapahtuvan nopeallakin aikataululla.

Asunnottomuuden yleisimmät syyt ovat talousasioihin sidonnaisia, esimerkiksi asunnottomuutta kokevan henkilön kyky huolehtia taloudellisista asioistaan on heikko. Tämän lisäksi asuntojen vuokrat ovat korkeat ja osalla vuokrasopimus on päättynyt hädän seurauksena. Yksi haastateltavista kertoi vapautuneensa vankilasta ilman asuntoa, mikä tilastojen mukaan on suhteellisen yleistä, sillä noin joka kolmas vapautuu ilman vakituista osoitetta (Alasippola 2023).

Päihteiden käyttö nousi haastatteluissa myös yhdeksi merkityksellisimmistä syistä asunnottomuuteen, minkä vuoksi sen voi sanoa olevan syklisessä suhteessa asunnottomuuden kanssa. Jokainen haastateltavamme käyttää jotain päihdettä melkein päivittäin, jolloin käyttöä voi kutsua päihderiippuvuudeksi. Perustarpeista huolehtimista saatetaan laiminlyödä ja päihteet priorisoidaan ruokatarpeiden edelle. Yksilön priorisoidessa päihteet perustarpeiden edelle altistaa se yksilöitä ottamaan osaa rikolliseen toimintaan arjesta selviytymiseksi ja päihteiden hankkimiseksi. Haastateltavien puheiden mukaan varkaudet ja huumeisiin liittyvät rikokset tuntuvatkin olevan yleisiä, mikä voi heijastaa asunnottomuuden ja epävakaa elämäntilanteen tuomaa epätoivoa ja näköalattomuutta.

Otettaessa huomioon kaikkien haastateltavien käyttävän jossain määrin kunnan tarjoamia palveluja, heidän tyytyväisyytensä saamaansa apuun sekä tukeen on vaihtelevaa. Haastatteluissa esiin nousseita tyytymättömyyden aiheita ovat muun muassa

työntekijöiden vaihtuvuus, mikä vaikuttaa kuormittavasti yksilöiden arkeen. Tämä korostaa tuen jatkuvuuden tärkeyttä. Tutkimukseen osallistuneet yksilöt tuntevat pääsääntöisesti yhteiskunnan leimaavan heidät elämäntilanteensa vuoksi. Muun yhteiskunnan negatiivinen, stigmatisoiva ja ennakkoluuloinen asenne asunnottomia tai päihkeitä käyttäviä ihmisiä kohtaan ei ole jäänyt haastateltavilta huomaamatta. Negatiiviset asenteet uskottavasti pahentavat eristäytymistä ja ulkopuolisuuden tunnetta. Ymmärryksellä, empatialla ja tasa-arvoisella kohtaamisella voi olla merkittävä positiivinen vaikutus yhteenkuuluvuuden tunteen luomisessa heidän ja muun yhteiskunnan välille, sekä sen ylläpitämisessä. Tämän vuoksi jokainen ihminen tulisi kohdata yksilönä ja tiedostaen, ettei yksi ratkaisu voi sopia kaikille.

Haastateltavat mainitsivat haasteita elämänhallinnan näkökulmasta. Näitä haasteita olivat muun muassa sekä rahan saaminen että sen riittävyys. Tästä voi päätellä, että joko viimesijainenkaan sosiaaliturva ei ole riittävä tai haastateltavan rahat kuluvat esimerkiksi päihteisiin, kuten eräs vastaajamme myönsi tapahtuvan. Tämä viittaisi siihen, että riippuvuus päihteisiin voi ottaa hyvinkin hallitsevan roolin yksilön elämässä. Selkeän päivärytmin puuttuminen ja arjen jäsentämisen haasteet vaikeuttavat elämänhallintaa, tosin palvelukeskuksen tarjoama tuki sekä muu sosiaalinen vuorovaikutus voivat tarjota yksilölle yhteisöllisyyden kokemuksen sekä vakautta ja jonkinasteista ennakoitavuutta arkeen. Taloudelliset haasteet voivat myös ajaa osan haastateltavista tekemään rikoksia selviytyäkseen.

Asunnottomuuden ja päihteenkäytön lieveilmiöiksi mainittiin muun muassa rikollinen käytös sekä väkivalta tai sen uhka, joko tekijänä tai sitä kokevana. Puolet kahdeksasta vastaajastamme olivat myyneet tai myyvät edelleen huumausaineita, syitä tälle voi olla useita taloudellisesta hyödystä henkilökohtaisiin intresseihin. Kolme haastateltavaamme kertoivat väkivallan uhriksi joutumisesta. Syyt useimmiten liittyivät tavalla tai toisella huumeisiin tai velkojen perintään.

Haastateltavien tulevaisuuden toiveet ja tavoitteet ovat moninaisia, mutta niissä korostuvat halu parantaa omaa elämäntilannettaan. Monet haastateltavista toivovat esimerkiksi kuntouttavan työtoiminnan alkamista, mikä kertoo heidän halustaan olla aktiivisesti osa yhteiskuntaa ja löytää merkityksellistä tekemistä. Tämä osoittaa, että haastateltavat kaipaavat mahdollisuuksia työllistyä ja saada tukea kuntoutumiseen. Työtoiminnan lisäksi vakituisen asunnon saanti on tärkeä tavoite haastateltaville: tämä korostaa

turvallisen ja pysyvän asuinpaikan merkitystä elämänhallinnan, elämänlaadun kohentamisen sekä osallisuuden edistämisen näkökulmista. Asunto tarjoaa vakautta ja perustan, jonka varaan on mahdollista rakentaa muuta elämää. Tämä tukee myös Asunto ensin -mallin periaatteita, jossa asunto nähdään subjektiivisena ihmisen perusoikeutena sekä ensisijaisena tukitoimena muihin tukimuotoihin verrattuna.

Tulevaisuudensuunnitelmiksi tai -haaveiksi haastateltavat kertoivat muun muassa kuntouttavaan työtoimintaan pääsemisen, vakituisen asunnon saannin, päihteidenkäytön lopettamisen sekä Helsingistä pois muuton joko muualle Suomessa tai ulkomaille. Ulkomaille muutosta haaveileva henkilö haluaisi adoptoida kulkukoiria ja elää heidän kanssaan, mikä osoittaa suurten ja henkilökohtaisten unelmien ja tavoitteiden olemassaolon. Halu muuttaa nykyisestä kotikaupungista muualle kertoo ympäristön vaikutuksesta yksilön hyvin- tai pahoinvointiin sekä elämänlaatuun. Ympäristö voi esimerkiksi vaikuttaa negatiivisesti yksilön päihteiden käyttöön, jota erään haastateltavan kertoma tukee. Hän kokee päihteiden käytön lopettamisen vaikeaksi asuessaan pääkaupunkiseudulla.

9 Pohdinta

Suurin osa haastateltavistamme kertoi asuvansa jonkinasteisessa väliaikaiseksi tarkoitettussa majoituksessa. Sekä lyhyt- että pitkäaikaisasunnottomuuden kitkemiseksi ja ehkäisemiseksi tulisi tehdä töitä vielä ponnekkaammin, jotta jokainen asunnoton tai asunnottomuusuhan alla elävä saisi vakituisen asunnon, jota kutsua kodiksi. Tähän työhön tarvittaisiin laajaa monialaista ja -ammattillista panostusta ja tukea sekä vielä nykyistä laajempia, muun muassa taloudellisia, resursseja. Näitä resursseja tulisi kohdentaa niin asuntotuotantoon kuin yksilöiden kokonaisvaltaiseen tukemiseen ennen sekä jälkeen asunnonsaannin, jotta ihmiset, jotka omaavat useasti moninaisia päällekkäisiä ongelmia ja haasteita elämässään, pystyisivät pitämään kotinsa tulevaisuudessaankin.

Asumissosiaaliseen työhön ja sen kehittämiseen on kiinnitetty huomiota muun muassa hanketyöllä. Yhteistyöverkostojen kehittäminen on luonut puitteet epäkohtien esille nostamiselle ja yhteisten ratkaisujen hakemiselle vaikeissakin asunnottomuustilanteissa. Vuosina 2020–2023 toiminut asunnottomuutta vähentävien sosiaali- ja terveyspalvelujen kehittämishanke auttoi työntekijöitä kehittämään muun muassa yhdenmukaisia työkaluja ja mittareita, jolloin työ tasalaatuistui ja sekä asiakkaiden että työntekijöiden luottamus palvelujärjestelmään parani. (Liukko & Karjalainen 2023: 56.) Tietoa

vastaavanlaisten hankkeiden olemassaolosta, suunnittelusta tai valmistelusta Petteri Orpon hallituksen hallituskauden ajalle emme löytäneet. Jotta tehty työ ei valu hukkaan, olisikin kiinnitettävä huomiota toimiviksi todettujen menetelmien ja yhteistyön jatkuvuuteen.

Tutkimuskysymyksemme aiheina olivat: millaisia merkityksiä asunnottomuudella on tai on ollut henkilön päihteidenkäyttöön sekä millaisia lieveilmiöitä asunnottomuudella ja päihteidenkäytöllä on tai on ollut. Kuten tutkimusaineistosta havaittiin, päihteidenkäyttö on joko vähentynyt tai kasvanut asunnottomuuden aikana. Myös henkilön sisäisellä motivaatiolla, esimerkiksi katkaisuhuoltoon pääsyn vuoksi, on valtava merkitys päihteidenkäyttöön. Asunnottomuus ja päihteidenkäyttö näyttäytyvät haastatteluaineiston perusteella kietoutuvan yhteen, jommankumman ollessa syy ja toisen ollessa sen seuraus. Useinkaan asiat eivät kuitenkaan ole näin mustavalkoisia.

Asunnottomuudesta ja päihteidenkäytöstä johtuvia lieveilmiöitä haastateltavat mainitsivat useita, mutta eniten aineistosta nousi väkivaltaan ja rikollisuuteen liittyvät teemat. Rikollisuutta kuvailtiin olevan pienimuotoisesta näpistelystä huumeiden välittämiseen ja myyntiin. Kun rahaa tai positiivisia tulevaisuuden näkymiä ei ole, ihminen joutuu selviytymään kaikin kuviteltavissa olevin keinoin, yksi päivä kerrallaan. Rikollisuus tai väkivalta asunnottomuuden tai päihteidenkäytön lieveilmiöinä eivät valitettavasti olleet yllättäviä. Tutkimustulokset näiltä osin vahvistivat omaa käsitystämme siitä, että rikollisuutta sekä väkivaltaa esiintyy kyseisten erityisryhmien arjessa. Tutkimusaineistostamme ei noussut esiin esimerkiksi velkaantumisen tai luottotietojen menetyksen suoraa yhteyttä asunnottomuuteen, mutta voimme olettaa niiden olevan sekä yksi asunnottomuuden syy että myös sen lieveilmiö.

Haastateltaviemme kokemus oli, ettei heidän asioistaan olla yleisesti ottaen kiinnostuneita muun yhteiskunnan taholta. Tämä jossain määrin tukee sekä ajatusta että erinäisten tutkimusten tuloksia siitä, että asunnottomat sekä päihteitä käyttävät ihmiset elävät marginaalissa ja kokevat osattomuutta ja syrjäytyneisyyttä. Asunnottoman tai mielen-terveys- ja päihdeongelmaisen ihmisen saama negatiivinen leima, stigma, voi heikentää itsetuntoa ja elämänlaatua, vaikuttaa sosiaalisiin suhteisiin, pahentaa päihteidenkäyttöä ja aiheuttaa itsetuhoisuutta. (Rissanen & Jurvansuu & Jalava 2024: 61.)

Ennakkoluulot asunnottomia tai päihteitä käyttäviä ihmisiä kohtaan ovat olleet ja ovat edelleen vahvoja. Not in my backyard- ilmiöstä (nimby) on puhuttu muun muassa Helsingissä erityisesti asunnottomien tai päihteitä käyttävien ihmisten osalta. Ilmiössä on kyse omalle asuinalueelle tai sen naapurustoon sijoitettavaksi suunnitellun laitoksen tai yksikön vastustamisesta. Yleisimmin vastustusta herättävät mielenterveys- tai päihdehuollon yksiköt tai asunnottomien asuntolat. Ilmiötä on selitetty esimerkiksi turvattomuuden tunteella sekä asuntojen arvon alenemisella. On havaittu, että mitä lähempänä asukkaat ovat esimerkiksi ei-toivottua yksikköä, sitä suuremmalla todennäköisyydellä sitä vastustetaan. Kielteisimmät asenteet yleisimmin ovat suurituloisilla ja arvomaailmaltaan oikealla olevilla ihmisillä. (Rissanen & Jurvansuu & Jalava 2024: 62–63, 69.) Stigman purkamiseksi ja nimby-ilmiön lieventämiseksi voisi toimia yhteisöllisyys, avoin vuorovaikutus, palvelujärjestelmän kehittäminen sekä yhteiskunnan asenneilmapiirin muutos.

Jo aiemmin mainitut STEA-rahoitusten leikkaukset järjestötyöstä, sosiaaliturvan leikkaukset kansalaisilta sekä yleinen inflaatio tulevat todennäköisesti vaikuttamaan merkittävästi sekä asunnottomien, mutta myös asunnottomuusuhan alla elävien ihmisten arkeen. Pienituloisen tai sosiaaliturvaetuuksien varassa elävän ihmisen elämään ei tarvita kuin yksi kriisi, esimerkiksi avioero, mikä voi jo suistaa elämän raiteiltaan. Säästäminen ja säästöt voivat pelastaa asunnottomuudelta ja tuoda pelivaraa kriisin keskelle, mutta oman käsityksemme mukaan harvoin pienituloisilla on ollut mahdollisuutta tähän.

Tutkimukset korostavatkin kattavien ja vakaiden tukitoimien tarpeellisuutta sekä niiden jatkuvuuden turvaamista. Jokaisella ihmisellä on oikeus ja tarve omaan asuntoon. Ilman asuntoa ihminen ei kykene huolehtimaan perustarpeistaan turvallisessa tilassa ja oman tarpeensa mukaan, minkä vuoksi esimerkiksi virasto- ja pankkiasioiden hoitaminen helposti jää. Henkilöltä, joka joutuu keskittämään kaiken vähäisen energiansa perustarpeistaan huolehtimiseen, ei voi edellyttää samanlaista kykyä suoriutua yhteiskunnan vaatimalla tavalla kuin henkilöiltä, joilla on vakaa ja turvallinen elinympäristö. Asunnottomuuden juurisyiden käsittely on ensiarvoisen tärkeää, jotta välittömän avun tarjoamisen lisäksi voidaan tarjota myös pitkäaikaisia ratkaisuja samalla yksilön osallisuutta ja elämänhallintaa tukien.

Asunnottomuuden ehkäiseminen ja poistaminen tulisi olla Suomen kaltaisessa hyvinvointivaltiossa asia- ja prioriteettilistalla paljon korkeammalla nykyiseen verrattuna, sillä niin asunnottomuudesta ja siihen liittyvistä palveluista kuin korjaavasta päihdetyöstä

koituvat taloudelliset kustannukset vuosittain voivat nousta korkeammiksi kuin ennalta-ehkäisevän työn kustannukset tai pitkäaikaisvaikutukset. Kustannuksia tulee myös pidemmällä aikavälillä kasvavina terveyden- ja sairaanhoidon, oikeuslaitoksen ja sosiaalipalvelujen kuin esimerkiksi hätämajoituksen järjestämisen menoina.

Opinnäytetyömme on tuonut esiin useita uusia näkökulmia ja syvällisempää ymmärrystä esimerkiksi asunnottomien arjesta, haasteista, tuen tarpeesta ja yhteiskunnallisesta asemasta kokemuspohjaisen tiedon kautta. Olemme myös saaneet lisää tietoa asunnottomuuden ja päihteiden välisestä yhteydestä. Opinnäytetyömme sekä siihen haastatellut ihmiset hälvensivät niitä vähäisiäkin ennakkoluuloja, jota meillä ennen työn aloittamista saattoi olla. Kohtaamamme ihmiset, niin Vepan henkilökunta kuin kävijätkin, olivat sydämellisiä ja ystävällisiä. Koemme, että asunnottomat ja päihteitä käyttävät henkilöt erityisryhmään ovat osin ennakkoluulojen, stigman ja yhteiskunnassa vallitsevien kielteisten asenteiden vuoksi estyneitä saamaan tarvitsemaansa tasavertaista, kokonaisvaltaista, oikea-aikaista ja oikein mitoitettua tukea. Toivommekin tutkimuksemme olevan lähtökohtana jatkotutkimuksille, jotka tähtäävät asunnottomuuden ja päihteiden käytön vähentämiseen sekä yksilöiden elämänlaadun paranemiseen.

Koemme opinnäytetyöstämme olevan jatkotutkimuksen kannalta paljon mahdollisuuksia. Erityisen tärkeänä pidämme kokemuspohjaisen tiedon hyödyntämistä mahdollisten tulevien tutkimusten aineistonkeruumenetelmänä. Tulevaisuudessa voisi olla hyödyllistä tutkia esimerkiksi Asunto ensin -mallin pitkäaikaisia vaikutuksia suhteessa asunnottomien elämänlaatuun ja päihteidenkäyttötilanteisiin. Tutkimus voisi tarjota syvällisemmän ymmärryksen siitä, miten vakituisen asunnon saaminen vaikuttaa yksilön elämään pitkällä aikavälillä.

Opinnäytetyömme on toteutettu Helsingissä, vaikka asunnottomuus onkin koko Suomea koskettava yhteiskunnallinen ongelma. Tutkimuksen laajentaminen muille paikkakunnille toisi lisää arvokasta tietoa ympäristön muutoksen vaikutuksista yksilön päihteiden käyttöön. Tämä auttaisi ymmärtämään laaja-alaisemmin, kuinka elinympäristö vaikuttaa yksilön elämään sekä miten sosiaali- ja terveystalvet toimivat ja ovat saavutettavissa eri paikkakunnilla.

Lähteet

Alasippola, Hanna-Riikka 2023. VAT-verkosto tekee töitä, jotta vankilan jälkeen löytyisi koti. Blogikirjoitus 15.3.2023. <<https://www.rinnekodit.fi/ajankohtaista/joka-kolmas-vanki-vapautuu-asunnottomaksi/>>. Viitattu 1.11.2024.

Al-Tameemi, Päivi 2023. Kommentti-puheenvuoro: Yhdenvertaisuutta on edistettävä suunnitelmallisesti. Niemelä, Miikka (toim.) Sininauhasäätiö Koti kaikille julkaisu- 2023. Kohti parempia palveluita. Selvitys sote-palveluiden saavutettavuudesta ja kehittämisen tarpeista asunnottomuutta koskevien ja päihteitä käyttävien ihmisten näkökulmasta. 14-16. <<https://sininauhasaatio.fi/materiaalipankki/kohti-parempia-palveluita/>>. Viitattu 2.11.2024.

ARA 2024. Asunnottomat 2023. Asumisen rahoitus- ja kehittämiskeskus ARA. Selvitys 2/2024. Päivitetty 13.2.2024. <<https://www.ara.fi/fi/tilastot-ja-julkaisut/asunnottomuus/asunnottomat-2023>>. Viitattu 11.5.2024.

Arene 2019. Ammattikorkeakoulujen opinnäytetöiden eettiset suositukset. <https://www.arene.fi/wp-content/uploads/Raportit/2020/AMMATTIKORKEAKOULUJEN%20OPINN%20C3%84YTET%20C3%96IDEN%20EETTISET%20SUOSITUKSET%202020.pdf?_t=1578480382>. Viitattu 11.5.2024.

Asunto ensin 2.0 2020. Ehdotus asunnottomuustyön pohjaksi 2020-luvun Suomessa. Muutoslaboratoriotyöryhmä. 3.3.2020. Asunto ensin -sivusto. <<https://ysaatio.fi/aineisto/asunto-ensin-2-0-tehdaan-yhdessa-jokaiselle-mahdollisuus/>>. Viitattu 12.9.2024.

FEANTSA & Abbé Pierre -säätiö 2024. Recommendations for addressing homelessness and housing exclusion in Europe 2024–2029. Ninth overview of housing exclusion in Europe. <chrome-extension://efaidnbnmnibpcajpcglclefindmkaj/https://www.feantsa.org/public/user/Activities/events/2024/9th_overview/Rapport_-_EN.pdf>. Viitattu 2.11.2024.

FEANTSA. ETHOS- yleiseurooppalaisen asunnottomuuden muodot. <https://www.feantsa.org/download/fi_2012_ethosleaf-let_v0350556302500884834.pdf>. Viitattu 11.5.2024.

Fredriksson, Peter 2018. Yömajasta omaan asuntoon. Suomalaisen asunnottomuuspolitiikan murros. Helsinki: Into Kustannus Oy.

Freire, Paulo 2016. Sorrettujen pedagogiikka. Tampere: Vastapaino.

Granfelt, Riitta 2003. Vankilasta kotiin vai kadulle: vangit kertovat asunnottomuudesta. Ympäristöministeriö. Helsinki: Edita.

Granfelt, Riitta 2022a. Asumissosiaalinen työ marginalisaation vastaisena psykososiaalisena ja suhdeperustaisena työnä. Teoksessa Jokinen, Arja & Raitakari, Suvi & Ranta, Johanna (toim.) Sosiaalityö yhteiskunnan marginaaleissa. Konstruktionistisia jäsenyyksiä. Tampere: Vastapaino. 233–267.

Granfelt, Riitta 2022b. Asumissosiaalinen työ: asunnottomuudesta irti ja asunnosta kodiksi. Opas. Helsinki: Y-säätiö. <<https://ysaatio.fi/wp-content/uploads/2022/04/1-Asumissosiaalinen-tyo-Granfelt-2022.pdf>>. Viitattu 21.10.2024.

Havio, Marjaliisa & Inkinen, Maria & Partanen, Airi 2013. Päihdehoitotyö. Helsinki: Sanoma Pro Oy..

Hirsjärvi, Sirkka & Hurme, Helena 2022. Tutkimushaastattelu – Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Helsinki: Gaudeamus.

Holmberg, Jan 2010. Päihderiippuvuudesta elämänhallintaan. Helsinki: Edita Prima Oy.

Huumausainelaki 373/2008. Annettu Helsingissä 30.5.2008. <<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2008/20080373>>. Viitattu 15.8.2024.

Häkkinen, Margareeta 2023. Huumeiden aiheuttama päihtymys, käytön ongelmat ja huumeriippuvuus. Lääkärikirja Duodecim 18.1.2023. <<https://www.terveyskirjasto.fi/dlk00414>>. Viitattu 11.5.2024.

Hämäläinen, Timo 2019. Juurisyyanalyysi: Nuorten elämänhallinta ja mielenterveys. Sitran julkaisuja 29.9.2019. <<https://www.sitra.fi/julkaisut/juurisyyanalyysi-nuorten-elamanhallinta-ja-mielenterveys/#haasteiden-ja-voimavarojen-tasapaino>>. Viitattu 30.10.2024.

International Narcotics Control Board 2023. Establishing a list of fentanyl-related substances, a list of synthetic non-fentanyl opioids and a list for benzodiazepines and related new psychoactive substances all with no known legitimate uses. Global Opioids Project. <https://www.incb.org/incb/en/opioids_project/fentanyl-related-substances-with-no-known-legitimate-use.html>. Viitattu 30.10.2024.

Karjalainen, Jouko 2018. Asunnottomuus oli 1950-luvun sosiaalihuollolle alkoholi- ja irtolaiskysymys. Teoksessa Fredriksson, Peter (toim.). Yömajasta omaan asuntoon. Suomalaisen asunnottomuuspolitiikan murros. Helsinki: Into Kustannus Oy.

Karjalainen, Karoliina & Hakkarainen, Pekka & Salasuo, Mikko 2023. Suomalaisen huumeiden käyttö ja huumeasenteet – Huumeaiheiset väestökyselyt Suomessa 1992–2000. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. <<https://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2023041236168>>. Viitattu 30.8.2024.

Karjalainen, Karoliina & Niemelä, Solja & Rönkä Sanna & Lintonen, Tomi 2020. Lääkkeiden väärinkäyttö suomalaisessa aikuisväestössä. <<https://www.julkari.fi/handle/10024/141215>>. Viitattu 4.9.2024.

Knuuti, Ulla 2007. Matkalla marginaalista valtavirtaan? Huumeiden käytön lopettaneiden elämäntapa ja toipuminen. Yhteiskuntapolitiikan laitoksen tutkimuksia 1/2007. Helsinki: Yliopistopaino Kustannus.

Kuikka, Ulla & Suonio, Mari 2012. Asunnottomien ja toimijoiden kertomuksia ja tulkin-toja asunnottomuudesta. Teoksessa Forssèn, Katja & Heinonen, Jari & Roivanen,

Irene & Ylinen, Satu (toim.). Kohtaako sosiaalityö köyhyyden? Kuopio: Oy UNIpress Ab. 223–246.

Kuula, Arja 2006. Tutkimusetiikka. Aineistojen hankinta, käyttö ja säilytys. Jyväskylä: Gummerus.

Kuusisto, Katja & Ranta, Johanna 2020. Psykososiaalisen päihdetyön asema Suomessa 1900-luvulta nykypäivään. Teoksessa Moilanen, Johanna & Annola, Johanna & Satka, Mirja (toim.). Sosiaalityön käänneet. Jyväskylän yliopisto. 112–140. <<https://jyx.jyu.fi/handle/123456789/67826>>. Viitattu 20.10.2024.

Laki asunto-olojen kehittämisestä 919/1985. Annettu Helsingissä 29.11.1985. <<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1985/19850919>>. Viitattu 27.10.2024.

Leemann, Lars & Nousiainen, Marko & Keto-Tokoi, Anna & Isola, Anna-Maria 2022. Osallisuuden kokemus aikuisväestössä. Teoksessa Karvonen, Sakari & Kestilä, Laura & Saikkonen, Paula (toim.). Suomalaisten hyvinvointi. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos 2022. 94–115. <<https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/145692/Suomalais-ten%20hyvinvointi%202022%20verkko.pdf?sequence=4&isAllowed=y>>. Viitattu 10.5.2024.

Lindberg, Anniina & Siltanen, Marjo & Kohta, Päivi & Tuuttila, Leena & Kauliomäki, Katja & Savolainen Minna 2016. Ole oman elämäsi tähti. Opiskelijan opas elämäntaidoista. <www.nyyti.fi>. Viitattu 13.5.2024

Liukko, Eeva & Karjalainen, Pekka 2023. Asunnottomuustyön ytimessä. Asunnottomuutta vähentävien sosiaali- ja terveystalvelujen kehittämishankkeiden loppuraportti. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. Työpaperi 46/2023. <https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/147929/URN_ISBN_978-952-408-225-9.pdf?sequence=1&isAllowed=y>. Viitattu 11.5.2024.

Mielenterveystalo. F10.2–19.2 Päihderiippuvuus. <<https://www.mielenterveystalo.fi/fi/f102-192-paihderiippuvuus>>. Viitattu 30.10.2024.

Momeni, Alireza 2021. Re-identification to leave drug addiction - A grounded theory of transforming identity. Itä-Suomen yliopisto. <<https://erepo.uef.fi/handle/123456789/25992>>. Viitattu 15.7.2024.

Morottaja, Erja 2024. Asunnottomien yön 2024 teemana on piiloasunnottomuus. Asunnottomien yö. Artikkel. Julkaistu 11.4.2024. <<https://asunnottomienyo.fi/2024/04/asunnottomien-yon-2024-teemana-on-piiloasunnottomuus/>>. Viitattu 4.9.2024.

Nivala, Elina & Rynänen, Sanna 2013. Kohti sosiaalipedagogista osallisuuden ideaalia. Sosiaalipedagoginen aikakauskirja. Vuosikirja 2013, vol. 14. 9–41.

Nivala, Elina & Rynänen, Sanna 2019. Sosiaalipedagogiikka. Kohti inhimillisempää yhteiskuntaa. Helsinki: Gaudeamus.

Oikeusministeriö 2005. Kohti aktiivista kansalaisuutta. Kansalaisyhteiskunta 2006 -toimikunnan raportti. Oikeusministeriön julkaisuja 2005: 14. <https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/75819/omju_2005_14_kohti_aktiivista.pdf?sequence=1&isAllowed=y>. Viitattu 29.10.2024.

Ojasalo, Katri & Moilanen, Teemu & Ritalahti, Jarmo 2014. Kehittämistyön menetelmät. Uudenlaista osaamista liiketoimintaan. Helsinki: Sanoma Pro Oy.

Partanen, Airi & Holmberg, Jan & Inkinen, Maria & Kurki, Marjo & Salo-Chydenius, Sisko 2015. Päihde-hoitotyö. Helsinki: Sanoma Pro Oy.

Puusa, Anu 2020a. Näkökulmia laadullisen aineiston analyysiin. Teoksessa Puusa, Anu & Juuti, Pauli. Laadullisen tutkimuksen näkökulmat ja menetelmät. Helsinki: Gaudeamus. 152–156.

Puusa, Anu 2020b. Haastattelutyypit ja niiden metodiset ominaisuudet. Teoksessa Puusa, Anu & Juuti, Pauli. Laadullisen tutkimuksen näkökulmat ja menetelmät. Helsinki: Gaudeamus. 103–117.

Päihdehuoltolaki 41/1986. Annettu Helsingissä 17.1.1986. <<https://finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1986/19860041#L1P2>>. Viitattu 13.5.2024.

Pätsi, Salla-Maaria & Lintonen, Tomi & Karjalainen, Karoliina 2020. Lääkkeiden väärinkäyttö suomalaisessa aikuisväestössä. Lääkärilehti 2020:4 188–192. <chrome-extension://efaidnbmninnibpcajpcglclefindmkaj/https://trepo.tuni.fi/bitstream/handle/10024/123120/laakkeiden_vaarinkaytto_suomalaisessa_2020.pdf?sequence=2&isAllowed=y>. Viitattu 10.10.2024.

Raunio, Kyösti 2006. Syrjäytyminen. Sosiaalityötä kiinnostavia näkökulmia. Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto ry. Vaajakoski: Gummerus Oy

Raunio, Kyösti 2020. Olennainen sosiaalityössä. Helsinki: Gaudeamus.

Rikoksettoman elämän tukisäätiö. Asunnon säilyttäminen vankeuden aikana. Tuomio tulossa? <<https://rets.fi/tietoa/tuomio-tulossa/voinko-sailyttaa-asunnon-rangaistusaiкана/>>. Viitattu 3.11.2024.

Rissanen, Päivi & Jurvansuu, Sari & Jalava, Janne 2024. Mielenterveys ja nimby – suomalaisen väestön suhtautuminen mielenterveysongelmiin. Sosiaalilääketieteellinen aikakauslehti 2024: 61(1). 61–74. <<https://journal.fi/sla/article/view/125924/90815>>. Viitattu 3.11.2024.

Rönkä, Sanna & Ollgren, Jukka & Alho, Hannu & Brummer-Korvenkontio, Henriikki & Gunnar, Teemu & Karjalainen, Karoliina & Partanen, Airi & Väre, Tiina 2017. Amfetamiinien ja opioidien ongelmakäytön yleisyys Suomessa Vuonna 2017. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. <<https://www.terveysportti.fi/xmedia/duo/duo15450.pdf>>. Viitattu 30.8.2024.

Saari, Juho 2015. Huono-osaiset. Elämän edellytykset yhteiskunnan pohjalla. Helsinki: Gaudeamus.

Saari, Juho 2020. Samassa veneessä. Hyvinvointivaltio eriarvoistuneessa yhteiskunnassa. Jyväskylä: Docendo.

Sininauhassäätiö 2018. Miksi päiväkeskuskävijä käyttää päihteitä? Itselääkintää ja sosiaalista liimaa – syyt päihteiden käytön takana. <<https://www.sininauhaliitto.fi/ajankoh-taista/itselaakintaa-ja-sosiaalista-liimaa-syyt-paihteiden-kayton-takana-ymmarretta-viksi/>>. Viitattu 30.10.2024.

Social Justice Ireland 2024. Overview of Homelessness in Europe: Key Insights from the 2024 Report by FEANTSA and Fondation Abbé Pierre. <<https://www.socialjus-tice.ie/article/overview-homelessness-europe-key-insights-2024-report-feantsa-and-fondation-abbe-pierre>>. Viitattu 2.11.2024.

Sosiaali- ja terveysministeriö 2021. Päihde- ja riippuvuusstrategia. Yhteiset suuntaviivat vuoteen 2030. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2021:17. Helsinki 2021. <https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/han-dle/10024/163002/STM_2021_17.pdf?sequence=1&isAllowed=y>. Viitattu 30.10.2024.

Sosiaali- ja terveysministeriö 2022. Toimintasuunnitelma köyhyyden ja syrjäytymisen vähentämiseksi vuoteen 2030 mennessä. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2022:15. Helsinki 2022. <https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/han-dle/10024/164364/STM_2022_15_J.pdf?sequence=1&isAllowed=y>. Viitattu 21.10.2024.

Sosiaali- ja terveysministeriö 2024. Sosiaalipalvelut. Vastuualueet. Päivitetty 14.10.2024. <<https://stm.fi/sosiaalipalvelut>>. Viitattu 28.10.2024.

Stea-avustukset 2025. Säästöjen kohdentuminen yleisavustuksilla ja kohdennetuilla yleisavustuksilla rahoitettuun toimintaan. Liite. <<https://stm.fi/docu-ments/1271139/198978037/STEA-avustuk-set+2025+%E2%80%93+s%C3%A4%C3%A4st%C3%B6jen+kohdentuminen+yleis-avustuksilla+ja+kohdennetuilla+yleisavustuksilla+rahoitettuun+toimin-taan.pdf/aa3d00c4-0a28-a35f-2873-8fc3c87cb89d/STEA-avustuk-set+2025+%E2%80%93+s%C3%A4%C3%A4st%C3%B6jen+kohdentuminen+yleis-avustuksilla+ja+kohdennetuilla+yleisavustuksilla+rahoitettuun+toimin-taan.pdf?t=1725523247028>>. Viitattu 26.10.2024.

Suomen ASH 2024. Alkoholin kulutus. <<https://suomenash.fi/asiaa-alkoholista/kulu-tus/>>. Viitattu 15.8.2024.

Suomen perustuslaki 731/1999. Annettu Helsingissä 11.6.1999. <<https://www.fin-lex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990731#L2P19>>. Viitattu 25.10.2024.

Tarnanen, Kirsi & Alho, Hannu & Komulainen, Jorma 2018. Huumeongelmat. Käypä hoito 4.10.2018. <<https://www.kaypahoito.fi/khp00056>>. Viitattu 11.5.2024.

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos 2023. Lääkkeiden väärinkäyttö. Tutkimustuloksia. <<https://thl.fi/tutkimus-ja-kehittaminen/tutkimukset-ja-hankkeet/paihdetutkimus/tutkimustuloksia/laakkeiden-vaarinkaytto>>. Viitattu 11.10.2024.

Tiekartta 2030. Aikuisten parissa tehtävän sosiaalityön tulevaisuus selvitys. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2019:41. <https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/161612/R41_19_Tiekartta_2030.pdf?sequence=1&isAllowed=y>. Viitattu 11.5.2024.

Tiivola, Sanna 2018. Juhani Roiha ja Vailla vakinaista asuntoa ry –Laitapuolen kulkijan puolesta. Teoksessa Fredriksson, Peter (toim.) Yömajasta omaan asuntoon. Suomalaisen asunnottomuuspolitiikan murros. Helsinki: Into Kustannus Oy.

Tuomi, Jouni 2007. Tutki ja lue – Johdatus tieteellisen tekstin ymmärtämiseen. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.

Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2023. Hyvä tieteellinen käytäntö ja sen loukkauseräilyjen käsitteleminen Suomessa. Tutkimuseettisen neuvottelukunnan julkaisuja 2023:2. <<https://tenk.fi/fi/tiedevilppi/hyva-tieteellinen-kaytanta-htk>>. Viitattu 13.5.2024.

Tutty, Leslie M. & Ogden, Cindy & Giurgiu, Bianca & Weaver-Dunlop, Gillian 2014. I Built My House of Hope: Abused Women and Pathways Into Homelessness. Violence Against Women. Tieteellinen aikakauslehti PubMed. Volume 19, Issue 12. Julkaistu 14.1.2014. <<https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/24424578/>>. Viitattu 4.9.2024.

Vanhala, Anni 2005. Paikka ja asiakkuus. Etnografia naisten Asuntolasta. Väitöskirja. Esitetty 13.5.2005. Tampereen yliopisto. <<https://trepo.tuni.fi/bitstream/handle/10024/67475/951-44-6284-X.pdf?sequence=1&isAllowed=y>>. Viitattu 25.10.2024.

Viljamaa, Janne 2011. Pakko saada! – Addiktoitunut yhteiskunta. Helsinki: WSOY.

Vilkka, Hanna. 2015. Tutki ja kehitä. Jyväskylä: PS-kustannus.

Volkow D. Nora, 2020. How science has revolutionized the understanding of drug addiction. National institute of drug abuse. <<https://nida.nih.gov/research-topics/addiction-science/drugs-brain-behavior-science-of-addiction>>. Viitattu 15.7.2024.

Vva ry 2024a. Yhdistys. Verkkosivut. <<https://vvary.fi/yhdistys/>>. Viitattu 8.8.2024.

Vva ry 2024b. Matalan kynnyksen palvelut. Verkkosivut. <<https://vvary.fi/matalan-kynnyksen-palvelut/>>. Viitattu 8.8.2024.

Vva ry 2024c. Vepa –Vertais- ja vapaaehtoistoiminnan keskus. Verkkosivut. <<https://vvary.fi/vepa/>>. Viitattu 8.8.2024.

Vva ry 2024d. Asumispalvelut. Verkkosivut. <<https://vvary.fi/asumispalvelut/>>. Viitattu 8.8.2024.

Vva ry 2024e. Asunnottomuus. Verkkosivut. <<https://vvary.fi/asunnottomuus>>. Viitattu 8.8.2024.

Ympäristöministeriö 2023a. Kotiin. Selvitysraportti tarvittavista toimenpiteistä asunnottomuuden poistamiseksi vuoteen 2027 mennessä. <<https://ym.fi/documents/1410903/40549091/Selvitysraportti+asunnottomuuden+poistamiseksi+vuoteen+2023+mennessa.pdf/45d202aa-8b0f-fb92-fe27-911c9fb5b299/Selvitysraportti+asunnottomuuden+poistamiseksi+vuoteen+2023+mennessa.pdf?t=1677828135828>>. Viitattu 13.5.2024.

Ympäristöministeriö 2023b. Asettamispäätös: Ohjelma pitkäaikaisasunnottomuuden poistamiseksi vuoteen 2027 mennessä. Ympäristöministeriön päätös. Julkaistu 19.12.2023. <https://api.hankeikkuna.fi/asiakirjat/56446e01-3616-4634-9633-0b265c19d350/25a4e067-9ace-4762-a717-4c2d5352909a/ASETTAMISPAA-TOS_20231221134422.PDF>. Viitattu 25.10.2024.

Ympäristöministeriö 2024. Lähes 10 miljoonaa euroa pitkäaikaisasunnottomuuden poistamiseen. Sosiaali- ja terveysministeriön ja ympäristöministeriön tiedote. Julkaistu 23.5.2024. <<https://ym.fi/-/lahes-10-miljoonaa-euroa-pitkaaikaisasunnottomuuden-poistamiseen>>. Viitattu 15.8.2024.

Haastattelukysymykset

- Miten päihteidenkäyttösi on muuttunut asunnottomuuden aikana?
- Mikä on tämänhetkinen asumistilanteesi?
- Käytätkö/ oletko käyttänyt päihteitä?
- Koetko, että päihteidenkäytöllä on ollut lieveilmiöitä, kuten rikollisuutta tai väkivaltaa tai sen uhkaa?
- Kuinka kauan olet/ olit asunnoton? Onko asunnottomuus ollut toistuvaa?
- Jos olet asunnoton, missä vietät yösi?
- Miten koet asunnottomuuden vaikuttaneen elämääsi/ elämänhallintaan, esimerkiksi perustarpeista huolehtimiseen, päihteidenkäyttöön, näpistelyyn/rikoksiin tai muuhun vastaavaan?
- Mitkä olivat mainittavimmat syyt asunnottomuuteesi?
- Millaisia haasteita kohtaat/ kohtasit asunnottomana?
- Mitä päihteitä käytät, jos käytät?
- Oletko joutunut tekemään rikoksia selviytyäksesi asunnottomana?
- Oletko kokenut väkivaltaa tai sen uhkaa rikollisen toiminnan vuoksi?
- Mitä päiväsi pitää sisällään, millainen on päivärytmi?
- Miten rahoitat päihteidenkäyttösi?
- Millaisia tulevaisuuden suunnitelmia, miten näet tulevaisuutesi? Oletko asuntojonossa?
- Miten palvelujärjestelmä palvelee?

- Millaisia haasteita kohtaat päivässäsi?
- (Mitä sanoisit muille, jotka ovat samassa tilanteessa?)
- Kerro päihteidenkäyttöhistoriastasi
- Millaista apua toivoisit saavasi/ olet saanut elämäntilanteesi kohentamiseksi?
- Oletko työelämässä tai opiskeletko, kuntouttavassa työtoiminnassa, työkokeilussa tai muussa vastaavassa?
- Miten koet osallisuutesi yhteiskunnassa tällä hetkellä?
- Miten asunnottomuus ja/tai päihteidenkäyttösi on vaikuttanut sosiaalisiin suhteisiisi?
- Onko sinulla ollut mahdollisuuksia vaikuttaa omaan tilanteeseesi tai päätöksiin, jotka koskevat sinua? Koetko tulevasi kuulluksi?
- Miten/ millaisena koet nykyisen elämäntilanteesi?
- Miten päihteidenkäyttö vaikuttaa arkeesi ja hyvinvointiisi/ elämänhallintaasi?
- Miten koet ympäristön suhtautuvan sinuun elämäntilanteesi vuoksi?

Tekoälyn hyödyntäminen opinnäytetyössä

Tässä opinnäytetyössä on käytetty OpenAI:n ChatGPT:n versiota 4o mini haastattelukysymysten ideoinnissa ja jäsentelyssä. Lisäksi kyseistä ohjelmaa on käytetty apuna englanninkielisen tiivistelmän kirjoittamisessa.

Opinnäytetyön tekijöinä olemme vastuussa kaikesta opinnäytteemme sisällöstä.